

ילקוט ווהלין

אוסף זכרונות ותעודות

בעריכת א. אבטיחי וח. ב. אילון

אלול תש"י, תל-אביב

כרך שני, קובץ י"א

ה ת ו כ ן :

		סקירות
1	העורכים	יום י"ד באלול
2—4	ח. ב. אילון	קהילות ישראל בוהלין
5	א. אבטיחי-הדרי	החלוץ בוהלין
		אישים
		ר' יהודה מוטיק: —
6	א. אבטיחי	לדמותו
6—7	א. זמיר	איש חונן ונותן
7—8	י. בר-מידות	הרבי והידיד
8—9	י. וויץ	היים צימרמן
9—10	ש. וויץ	דוד לנדר — איש לוצק
10—11	א. ק.	שמואל אבא פן
		קהילות
11—13	א. קריינרמן	פולונה (פולנאה)
13—15	ב. צימרמן	הורוכוב
15	י. וויינר	אוליוזקה
16—17	צ. גיהר, א. כץ וצ. ינאי	דרושקופול
17	ד"ר מ. קניזיק	אוסטרופוליה—אוסטרופול
18	פ. רשיש	קוניב
18—19	י. רבר	לודויפול
19—21	ש. לובשיס	ורקוביץ
21—22	מ. שמש	מלניצה
22	צ. שוסטק	וולאדימירץ
22—23	י. קופר	אוסטרותץ
23	מ. י. וו.	טרוביץ (טורגוביצה)
23—24	י. סודמן	וישגורדוק
24	י. גולצברג	פוצ'אייב
24—25	ש. פרצ'יק וש. גולדשטיין	קמין-קשירסק
25	הרב א. רוזין	ויאזבקה

25	א. ק.	סברוב
26	ג. יצחק	ברזץ
26	מ. י. וו.	קמני-ברוד
27	מ. י. וו.	לובומל-לובמלא
27	ע. אמתי	טומשגרוד-סחוב
27-28	א. א.	רוגצ'וב
28	מ. י. וו.	בזליה
28	"	הושץ' (גושצ'ה)
29	"	רטנה
29	"	לוהין (ולוגיני)
29	י. ג.	סמיגה
30	מ. י. וו.	טורצין
30	"	פוריצק
30	"	וורבה (ויזבה)
30	"	וילסקאיה
31	"	ווישניבץ
31	"	קומין
31	"	סוויניוכי
31	"	קטרבודג
32-33	ארגון יוצאי ווהלין בישראל	ציון לעדריים, בארגונים וביבליוגרפיה

קובץ זה מוקדש לזכרו של ר' יהודה מושיק ז"ל

הלואה וחסכון ירושלים

אגודה הדדית בע"מ

ת. ד. 575 טלפון 2-4311

מקבלת חברים חדשים

פקדונות וחסכונות בתנאים נוחים
העברות כספים בכל חלקי הארץ

בנק המזרחי בע"מ

ירושלים תל-אביב
רחוב המלך דוד 16 רחוב לילינבלום 48
ת. ד. 685, טלפון 4374 ת. ד. 309, טלפון 4262

כל עסקי בנק בתנאים נוחים
סייפים להשכיר

בנק זרובל

אגודה שתופית מרכזית בע"מ מוסד מרכזי
של הקואופרציה האשראית בארץ-ישראל.
תל-אביב, רח' לילינבלום 32. טלפון 5365.

חברה לשיכון עממי בע"מ
שיכון עולים, חברה בע"מ

המשרדים: תל-אביב, רח' מונטיפיורי 21
טלפון 4463

הלואה וחסכון יפו-תל-אביב

אגודה הדדית בע"מ

תל-אביב, רח' הרצל 21; ת. ד. 151;
טלפונים 6061-2-3

סניפים:

בצפון תל-אביב — דיזנגוף — שד"ר הקה"ל
ביפו — רח' בוסטרוס, טלפון 80138
ברמלה — מול בית המשטרה

הסנה

חברה ארץ-ישראלית לאחריות בע"מ
חברת הביטוח הגדולה בארץ

סכום הביטוח — 7.250.000 ל"י
ההכנסה הכללית (1949) — 1.335.000 ל"י
הון וקרנות — 1.370.000 ל"י

המרכז: תל-אביב, רח' לילינבלום 44
טלפון 4431/2, ת. ד. 805
סניפים בכל הארץ והמושבות

י ל ק ו ט ו ו ה ל י ן

יום י"ד באלול

(ליום־השנה השמיני)

דורות היו שומרי הגחלת הלאומית שלא תכה, דאגו לקיום בית־ישראל וקיוו ליום־הגאולה כי יבוא... אך הוא התמהמה לבוא, והם שתו בינתיים מכוס־התרעלה עד תומה ולסוף הובלו כצאן־טבחה אל הבורות... ויהדות ווהלין איננה! ומתחמץ הלב שבעתים בהעלותנו על הדעת, כי כל זה נעשה בגלוי לעיני השמש, לעיני העולם התרבותי והנאור, כביכול, שראה את כליוננו כאחד המאורעות הטבעיים של תקופת־התהפוכות שלנו, ראה ושתק. דם ישראל נשפך לרוב כמים במאה העשרים, שליש האומה נכחד — ופוצה פה לא היה...

בכה יבכה הלב היהודי למכה הגדולה שהור־כינו, לאבדן חלק ניכר מהאומה, להשמדת קהילת שלמות על אישיהן, מוסדותיהן ויצירותיהן, לחיסול הכוח הלאומי הרב במחיידי, לחורבן, שההיסטוריה לא ידעה כמותו בעבר. אבל כבד לנו ולא נדע נוחס...

עוד לבנו דווי מגודל הטרגדיה הנוראה ואנו עומדים מיותמים במלוא עולם, והנה מקץ שש שנים זרחה לנו שמשנו, בא היום המקווה. העם בציון זכה לעצמאות ממלכתית. הישוב בארץ אזור כוח, גייס מאמצים על־אנושיים וידע ללחום ולהתגונן לפני צר ואויב, לכבוש את הארץ וליסד בה את מדינת ישראל החפשית. חזרה העטרה ליושנה — ציון העצמאית תפסה מקום בין העמים והמדינות, ובנים שבים לגבולם, ונדחי־ישראל ושרידיו מתכנסים בארץ־מכורתם לחדש את חייהם ולחסות בצל מדינתם. אכן זה היום קיונו לו!

צועד העם בארצו בראש מורס לקראת הבאות, כשלב ונפשו נתונים לקיבוץ הגלויות, לעתיד של שלום, צדק ויצירה, והוא נושא בחובו את זכר קרבנות השואה, שדמותם מלווה אותנו תמיד, ואשר ציוו לנו את החיים.

העורכים

ביום י"ד באלול חל יום־הזכרון השמיני של קדושי ווהלין, חללי ההשמדה בגזירות תש"א. תאריך זה הוא תאריך מוסכם וסמלי בלבד; ראשית הטבח בקהילות ווהלין היתה בתאריכים שונים בשנת תש"א, בכל קהילה נערכו פעולות־השמדה ("אקציות") שתיים וגם שלוש פעמים בהפסקות, וההשמדות האחרונות אירעו בתש"ב. משהורס המסך מעל פני ווהלין השסועה ונתגלה האסון הלאומי על כל מוראותיו, ובהתחשב עם החומר שנמסר ע"י הניצולים הספורים — קבע ארגון יוצאי ווהלין בארץ־ישראל את יום י"ד באלול כתאריך־ביניים בין ה"אקציות" השונות והכריז עליו כ"יום־השנה" הכללי לקהילות ווהלין.

כל בן־ווהלין יחרות על לוח לבו את התאריך הזה, בו יתחד עם זכר קדושי העם היקרים שנקטפו לפני זמנם בידי עריצים וטמאים, ויראה בו אחד התאריכים ההיסטוריים של האומה בד"ר־הקוצים הארוכה שלה.

חלפו שמונה שנים מאז החורבן הגדול של בית־ישראל, של ההשמדה ההמונית־האכזרית של ששה מיליון נפש מבני־עמנו על אדמת נכר בגזירות תש"א, ובתוכם כחצי־מיליון יהודי ווהלין. שנות תמורות וחליפות היו אלו לישראל, והלב לא נרגע.

תל־יתלים מלאה ארץ ווהלין, אלה הם קבר־י האחים בסביבת כל עיר ועירה ווהלינית שבלענו את האבות על הבנים, האמהות על טפן, בני קהילות־קודש שהתקיימו מאות שנים רבות. עתה הולכים התלים ומיטשטשים, רבים מהם כבר נחרשו והיו כלא היו ועיפ רוב לא זכו אפילו לגידור ולסימון, לכל ציון שהוא, שיסמן את הטמונים בהם, כי אלה הם הקדושים שפתיל חייהם נגדע באכזריות ובסיטונות על חטאם היחיד — שהשתייכו על הגזע היהודי העתיק...

יהודים אלה משכו בעול הגלות, דורות על

קהילות ישראל בוהלין

דות והשינויים שחלו במאה הנוכחית, ניתן לק-
בוע, כי האוכלוסיה היהודית באיזור ווהלין הס-
תכמה בשנים האחרונות לפני החורבן ביותר
מ־600,000 נפש.

למטרת חישוב זה שימשה לנו מפת ווהלין
השלמה, שגבולותיה תוחמו ע"י השלטון הרוסי
הצארי בשנת 1797, מיד אחר קריעתה מפולין.
לפי החלוקה האדמיניסטרטיבית משנת 1799 וכן
לפי רשימות ותעודות שהובאו בפנקסי קהילות
היתה ווהלין מורכבת מ־12 מחוזות, ואלה הם:
(1 ז'יטומיר, (2 רובנה, (3 אוסטראה, (4 גר
בוגרד-וולינסק (זויהיל), (5 סטרר-קונסטנטינוב,
(6 זסלב, (7 אוברוטש, (8 לודמיר, (9 לוצק,
(10 קובל, (11 דובנא, (12 קרמניץ.

פלך ווהלין תפש מקום ראשון ב"תחום המר-
שב" המותר ליהודים. מאוכלוסיה כללית של כ־3
מיליון נפש במחצית השניה של המאה ה־19 היו
כ־400,000 נפש יהודים שהיוו 13%—14%. בערים
היוו היהודים אחוז גבוה מאד (עד 70%—80%),
אך המיפקד הרשמי, שהיה מעונין להבליט את
אחוז הלא־יהודים, ציין את אחוז היהודים בערים
הגדולות ביחס למחוז כולו. באופן כזה נקבע אחוז
היהודים בערים לפי המפקד של 1897 ל־50.77%
מכסימום (אוסטראה) ול־24.25% מינימום
(קרמניץ).

מספר הקהילות היהודיות בוהלין הראויות
לציון היה כבר בימים הרחוקים ההם קרוב ל־150
ועם התפתחותו המתמדת של האיזור גדל מספרן
עוד יותר ועמהן, כמובן, גם האוכלוסיה. תהליך
ריבוי האוכלוסיה היהודית בערים התחיל לאחר
מלחמת העולם הראשונה וביחד בחלק הפולני
של ווהלין, ויש שמספר היהודים בקהילות שונות
גדל פי ארבעה וחמשה ביחס למספרים הראשון
נים, כמו למשל ברובנה, לוצק ועוד. באופן כללי
נערך ריבוי האוכלוסיה היהודית מאז המיפקד
הרוסי האחרון (ש. 1897) ליותר משליש.

והנה רשימת הקהילות היהודיות בוהלין,
העתיקות והחדשות, כפי שנודעו בשנים האחרון-
נות שלפני השואה הגדולה, של גזירות תש"א—ב
שניתכה על איזור זה ושמה קץ לקיומן המפואר.
על חלק גדול מהן, 124 במספר, באו רשימות
מפורטות בקובצי "ילקוט ווהלין" ולחלק קטן
מהן לא נמצאו גואלים ואך שמותיהן — במידה
שהגיעו לידיעתנו — יתנוססו ברשימה כללית
זו לציון וזכר לדורות. וכן היה קיים מספר קהי-
לות שגם — מה שמעציב — שום ידיעה על
קיומן לא הגיעה אלינו. קרוב לחדאי שאי־אילו
קהילות זעירות לא נזכרו בקבצים ואף לא
ברשימה הבאה בעטיה של חלוקת ווהלין בין
רוסיה ופולין וכן מחמת גורמים אחרים, ואולי
נוכל למלא את החסר במהדורה השניה.

בסקירה על קהילות פלך ווהלין, יש
להבחין, כמובן, בין האיזור הסגור בתוך
גבולות מסוימים, כפי שהוצבו ע"י השלטון
נות לצרכי אדמיניסטרציה בלבד, לבין אותה
ווהלין היהודית הגדולה והמעטירה המצ-
יינת מבחינה אתנולוגית חטיבה יהודית מיוחדת.
ווהלין היתה למעשה מרחב רוחני בעל תרבות
משלו, שחן המקום ותנאיו נסוכים עליו; בעל
סגולות נפשיות ותכונות־אופי המתגלמות במושג
"יהודי ווהליני", שהיה שם דבר בעולם היהודי
הגדול, כדוגמת המושגים האתנוגרפיים הידועים:
"ליטאי", "גליצאי", "בסרבאי" וכו'.

חטיבה כזאת היא מטבע הדברים רוחנית-
תרבותית ואינה מצומצמת בגבולות גיאוגרפיים.
ווהלין הרוחנית הטביעה את חותמה על הפלכים
והאיזורים הסמוכים, כמו פודוליה, קיוב ואח,
שמבחינה תרבותית לא תבעו לעצמם שום זכר
יות להגדרה עצמית. במשך כל הדורות ינקו
המקומות האלה את השפעתם הרוחנית מווהלין,
ממנה קבלו את ניב הלשון הווהליני, את דרך
ניהול קהילותיהם ואת כל התכונות והסגולות
שאנשי ווהלין מובהקים הצטיינו בהן.

לפי מקורות שלפני כ־200 שנה* ידוע
שהעיר אוסטראה היתה "עיר הגליל לכל קהילות
ווהלין ואוקראינה, אם ומטרופולין לרפ"ב ישר-
בים, ערים גדולות וקטנות אשר חסו תחת צל
כנפי אב"ד הגליל באוסטראה, שכולן סרו למש-
מעתו ומבלעדין לא ירים איש את ידו לעשות
דבר גדול או קטן בענינים הנוגעים ליהדות
בכלל ולתקנת הקהילות בפרט".

לפי זה יובן לנו גם שם־החובה הנודע בעולם
היהודי לעיר ברדיטשוב המכונה "ירושלים
ווהלין", שאף־על־פי שסופחה באחרונה לפלך
קיוב מבחינה אדמיניסטרטיבית, נשארה בתחומה
הרוחני והתרבותי של ווהלין.

וכשם שלא יכולנו להכיר בגבולותיה החדשים
של ווהלין שהוצבו בין פולין ורוסיה לאחר מל-
חמת העולם הראשונה, בה במדה אין אנו יכולים
להתחשב אף בגבולותיה ההיסטוריים של ווהלין
שאף הם אדמיניסטרטיביים בלבד. קנה המידה
הטבעי לשטחה האמיתי של ווהלין הוא תחום
שיפוטה התרבותי־רוחני המשתרע גם על פני
פלך פודוליה, פלך קיוב ואף על חלק מפוליסיה
ומספר קהילותיה הוא, איפוא, לא 150 אלא פי
שנים ואוכלוסיתה אף היא כפולה מכפי שקבענו.
מתוך מפקדי־האוכלוסיה השונים שנערכו ע"י
מלכות רוסיה עד סוף המאה הקודמת (ב־1797,
1847, 1897), וכן בעקבות מפעל הרישום של
ארכיון ווהלין בארץ ישראל, שעקב אחרי התנו-

* ספר "שו"ת דברי רב משולם" להג"מ אברהם
משולם זלמן אב"ד הגליל תקכ"ה.

רשימת הקהילות היהודיות בווהלין^a

מספר יהודים	שם הקהילה	הסוג	מספר חסידים	שם הקהילה	הסוג	מספר יהודים
1	אוברטש	עיר מחוז	3445	הריצב	"	41
2	אחיראן	עיירה	1013	ויאזובקה	"	42
3	אוליבסק	"	1187	וילסקאיה	מושבה חקלאית	43
4	אולזורקה	מושבה חקלאית	254	ויסוצק	עיירה	44
5	אוליק (קה)	"	2606	וישינקי	"	45
6	אוסובה	מושבה חקלאית	577	וולוצ'יסק	"	46
7	אוסטילה (לוג)	עיירה	3212	וולדניק (קי)	"	47
8	אוסטראה (רוג)	עיר מחוז	9208	וולדימירץ	"	48
9	אוסטררוץ (זשץ)	עיירה	636	וישגורודוק	"	49
10	אוסטרפוליה	"	2714	וישניביץ	"	50
11	אושומיר (אוטומיר)	"	1754	ורבה	"	51
12	איבניצה *	"	607	ורקוביץ	"	52
13	איגנטובסקה	"	567	ז'אלודסק	מושבה חקלאית	53
—	(לחישט)	—	—	זדולבונוב	עיר	54
—	איסקורוסט	—	—	זוהיל (נובוגרד)	"	55
—	ראה קורוסטין	—	—	ז'יטומיר	עיר מחוז	56
14	אלכסנדריה	"	2154	זלסב	עיר הפלך	57
15	אמילצ'ין (נה)	"	1049	חוטין (חוצ'ין) *	עיר מחוז	58
16	אנופוליה	"	1812	טומשגורד (סחוב)	כפר	59
17	אנטונובקה *	מושבה חקלאית	620	טורצ'ין	עיירה	60
18	באזר	עיירה	833	טורצ'ין	"	61
19	בורומיל	"	900	טוריסק (טריסק)	"	62
20	בזליה	"	820	טיאופול	—	—
21	בילוגורדקה	"	1846	ראה צ'אן	—	—
22	בילחירקה	"	1070	טרויאנובקה	עיירה	63
23	ביסטריץ	כפר	250	טרוכינברוד	"	64
24	ברזדוב (דייב)	עיירה	1319	(סופיובקה)	"	65
25	ברזנה	"	2765	טרוביץ	"	66
26	ברזץ	"	400	(טורגוביצה)	"	67
27	ברז'ניץ (צה)	"	2160	ימפול (י)	"	68
28	ברנובקה	"	1990	ינושפול	"	69
29	ברסטצ'קה	"	2251	לובאר *	"	70
30	דובנא	עיר מחוז	7108	לובמל *	"	71
31	דומברוביץ (צה)	עיירה	2868	לוהין	"	72
32	דמידובקה	"	678	לזישט — ראה	—	—
33	דרושקופול	"	870	איגנטובקה	—	—
34	דרז'נה	"	770	לודמיר	עיר מחוז	73
35	דרמן	כפר	80	לוצק	עיר מחוז	74
36	הורודניצה	עיירה	1310	בימי הפולנים	עיר הפלך	75
37	הורוכוב	"	2571	לוצ'יני *	עיירה	76
38	הורושקי	"	2018	לוקאצ'י *	"	77
—	(קריפה) *	"	—	לחוביץ	"	78
39	הורינגורוד	"	540	—	—	—
40	הושצ'ה	"	884	—	—	—

(1) שמות הקהילות שלא נזכרו עד היום ב"ילקוט ווהלין" מסומנים *.
 (2) מספר היהודים לפי המפקד משנת 1897, פרט לקהילות שנוסדו לאחר המפקד.

מספר התורה	הסוג	שם הקהילה	מספר סלולרי	מספר התורה	הסוג	שם הקהילה	מספר סלולרי
502	עירה	צ'רטוריה *	110	1174	עירה	לנוביץ	76
822	"	צ'רטורסק	111	—	—	לדוויפול ר' שלישיץ	—
1774	"	צ'רניקוב *	112	757	עירה	מורוביץ (צה)	77
8512	עיר מחוז	קובל	113	2107	"	מזיריץ גדול	78
972	עירה	קוזין	114	300	"	מזיריץ קטן *	79
2537	"	קולקי	115	1175	"	מיוזץ	80
—	—	קונסטנטין ישן —	—	1047	"	מיכאילובקה	81
—	—	ראה סטרוקונסטנטין	—	1912	"	מירופול	82
—	—	קורוסטין	116	672	"	מלינוב	83
1266	עיר	(איסקורוסט)	—	1599	"	מלניצה	84
1101	עירה	קוסטופול	117	3000	"	מניביץ	85
5559	עיר	קוריץ	118	2337	"	מציוב	86
500	עירה	קיבריצ (צי)	119	2054	"	נרודיץ (צי)	87
873	"	קיסלין (יק)	120	—	—	נובוגרד-וולינסק —	—
693	"	קטרבורג	121	—	—	ראה זוהיל	—
688	"	קדניה *	122	584	"	נארינסק	88
83	"	קחמין	123	814	"	ניסוכונוזי *	89
2031	"	קולציני *	124	10000	עיר	סארני	90
1661	"	קוניב	125	629	עירה	סבינוכי	91
2727	"	קופיל *	126	800	"	סברוב	92
1345	"	קוסטלניה סטאר *	127	2712	"	סודילקוב	93
517	"	קורניצה *	128	—	—	סופיובקה — ראה	—
576	"	קיליקייב *	129	—	—	טרוכינברוד	—
2432	"	קליבן	130	250	עירה	סוקליה	94
700	"	קלוסוב	131	—	—	סחוב — ראה	—
1189	"	קמין-קשירסק	132	—	—	הורינגורוד	—
1147	"	קמיני-ברוד	133	1854	עירה	סטפאן	95
—	—	קריפה — ראה	—	—	—	סטרוקונסטנטינוב	96
—	—	הורינגורוד /	—	9212	עיר מחוז	(קונסטנטין ישן)	—
6538	עיר מחוז	קרמניץ	134	8919	עיר	סלאבוטה	97
2563	עירה	קרסילוב	135	1500	עירה	סלובשנו (צי'נו)	98
1222	"	קרטנוסטב	136	—	"	שלישיץ גדול	99
2219	"	ראיגורדוק *	137	1200	"	(לודביפול)	—
4322	"	רדזיביל (וב)	138	598	"	שלישיץ קטן	100
13780	עיר מחוז	רובנה	139	70	תחנת רכבת	סמיגה	101
3169	עירה	רוזישץ (ה)	140	1168	"	פולין (ני)	102
2000	"	רוקיטנה	141	7910	עיר	פולנאה (פולונגה)	103
2219	"	רטנה	142	1377	עירה	פוצ'איב	104
1054	"	רפאלובקה	143	1316	"	פוריצק	105
1303	"	רוגצ'וב	144	836	"	פיאסקה *	106
2599	"	רומנוב *	145	2914	"	צ'אן (טיאופיפול) *	107
1962	"	שומסק	146	4491	"	צ'דנוב	108
3880	"	שפטובקה	147	711	"	צ'רבונגיה *	109

ח. ב. אילוז

„החלוץ“ בוהלין

עברית ומלאכה כדי להיות ראוי לעליה ומוכן לחיילים פרודוקטיביים ומועילים בבנין המולדת.

עם חילוף השלטון בגליל ווהלין חלו עיכור בים בפעולות „החלוץ“ עד שנפסקו לזמן מה ונתחדשו לאחר שהוקם השלטון הפולני. מיד החלה תנועת העליה החלוצית. קבוצת חלוצים משפטובקה נדדה נדודים רבים, במצאה בכל מקום שלטון אחר, אך ב־זמן יצאו קבוצות חלוצים מלוצק, רובנה ואח'.

וכאן יצוין, שהידיעות מארץ־ישראל על מאורעות־הדמים בחודש מאי 1921 ועל הפסקת העליה, גרמו לאכזבה ושיתקו לזמן־מה את „החלוץ“ מהוסר סיכויים לעליה. ברם ההתלהבות לא דעכה. הפעולה בוהלין נמשכה בעליות וירידות, ומשנפלגה ההסתדרות הציונית לזרמים שונים — נשאר „החלוץ“ כבמה משותפת לכל הזרמים. עד מהרה חידש „החלוץ“ את פעולתו והנוער הלאומי ליכד שוב את שורותיו.

מאז מתקיימים כינוסים, נערכים מפקדים, מופיעה ספרות והרעיון של „החלוץ“ נעשה פופולארי בכל עיר ועירה ווהלינית. הורים רר אים ב„החלוץ“, תכלית מסוימת, משלימים, ויש כאלה שגם מרוצים מהצטרפות בניהם ובנותיהם לתנועה זו. נערים שמקומם היה ב„בונד“ או שנטו לקומוניזם, חוזרים־בתשובה תחת כנפי „החלוץ“, שואפים לרשיונות־עליה ועומדים בנס־יון של תוחלת ממושכת. תוך פעולה קמו קיבוצי־הכשרה בהרבה עיירות ולידן הולך ונוצר בינ־תים הווי ארצי־ישראלי (לזדמיר, דרושקופול, רובנה, קלוסוב, בילוורקה ועוד ועוד). בהם מקבלים חלוצים לאלפים את הכשרתם לעליה, לשמש בונים ומגינים בארץ־המולדת.

כאמור, לא השתייך „החלוץ“ בראשיתו לאיזה זרם ציוני גבדל, והיווה גוף נייטרלי, שכל זרם ראה את עצמו שותף לו, אך במרוצת השנים נשתנו פני הדברים: מכמה וכמה טעמים ראו ציונים בתנועות נבדלות לארגון את „החלוץ“ לפי טעמם, וכך באה פלגנות גם ב„החלוץ“; בצדו צצו ארגונים חדשים: „החלוץ הכלל־ציוני“ ו„חלוצי ביתר“ ואח' ספק גדול הוא אם ההת־פוררות הביאה ברכה לתנועה כולה, אך עובדה היא, אם־כי האידיאולוגיה היסודית של כל אר־גוני „החלוץ“ לא נשתנתה בהרבה, אלא בשינוי ניסוח או צורה בלבד.

הנוער הווהליני, שברובו קיבל את חינוכו בבתי־ספר של „תרבות“, כיוון את פעמיו לארץ־ישראל ו„החלוץ“ לפלגיו שימש לו תחנת־הכנה, הכשרה והדרכה לעליה זו.

א. אבטיחי־הדרר

בשנות 1917—1918, עם ההתעוררות הציונית שלאחר הכרזת בלפור קם „החלוץ“. היתה זו תופעה טבעית, שניצני התנועה החלוצית שנתגלו לראשונה עם עליית הבילויים לארץ בשנות השמונים למאה שחלפה, מצאו קרקע פורה בהלך־הרוחות החדש להמשכת מפעל הבי־לויים, כתנועה רבת־אונים ותנופה כדי לשנות פני החיים לקראת עליה לארץ־ישראל לבנותה ולהחיותה.

ביסודה היתה תנועת „החלוץ“ תנועת־נוער שמגמתה היתה לעורר מהפכה נפשית באורח־החיים הגלותי, לעבור לחיי עבודה ויצירה בא־רץ־ישראל, ע״י קבלת הכשרה גופנית לפני העליה. קיום יחסים של עזרה הדדית בין החב־רים, והשלטת העברית בחיים היומיומיים. לכך היתה דרושה לא רק הכשרת־לבבות, אלא גם הסתלקות מהישן וחישול הרצון כדי להפוך את איש־הגלות לאדם חפשי, בונה ויוצר ואת החו־לם למגשים. התסיסה חדרה ללב רבים ו„החלוץ“ הכה שרשים.

ראשית „החלוץ“ בוהלין חלה בשנת 1919 כשהתחילו להתארגן קבוצות חלוצים להכשרה ולעליה ברחבי הנפה. באוסטראה, מקום שרוח חלוצית כבשה את לב כל הציונים בעיר, ראה כל ציוני מחובתו ללמוד מקצוע לשם עליה לארץ, ואז הוקם בית־מלאכה למסגרות מיסודו של צבי בוקימר ליד בית־הספר העממי הרוסי, בהנהלת המורה רוזנברג. רבים מהציונים הצעירים למדו מקצועות אחרים אצל בעלי־מלאכה פרטיים. הנערות התמחו בתפירה במתפרה של החברה גינזבורסקי. בשלב השני, כש„החלוץ“ הפך לחטי־בה בפני עצמה, יצאו חברי „החלוץ“ לעבודות פשוטות שונות (חטיבת עצים, סבלות וכד'). בלוצק קמה תנועה חלוצית וקבוצת־החלוצים הראשונה משם יצאה ברגל, בדרך־לא־דרך, לארץ־ישראל. ומיד הופיעה קבוצת־חלוצים שניה והמשיכה את השרשרת. ברובנה החלה קבוצה מיוצאי ארגון הנוער הציוני הלומד „הסתדרות“ בנסיונות של עבודה בגנים, בלימוד נגרות, מסג־רות ומקצוע הדפוס. רוב חברי הקבוצה יצאו ארצה לפני שנפתחה דרך ישרה לארץ־ישראל, באמצע 1920. בדובנא אורגן „החלוץ“ ע״י חניכי בית הספר העברי המקומי. הוא רכש לו בעזרת הציונים הכלליים שבעיר סדנה לעגלות ומפחה, שסביבן התרכזו החלוצים בעבדם בהכשרה מק־צועית ובלמדם עברית. מטעם משרד „החלוץ“ ליד הלשכה הציונית המרכזית ברובנה נשלח חוזר עוד באביב אותה שנה ובו הוראות והדרכה. קבוצות־חלוצים צצו בהרבה עיירות ווהלין ובכולן להט להכשרה ולהגשמה ושאיפה ללמד

ר' יהודה מוטיוק

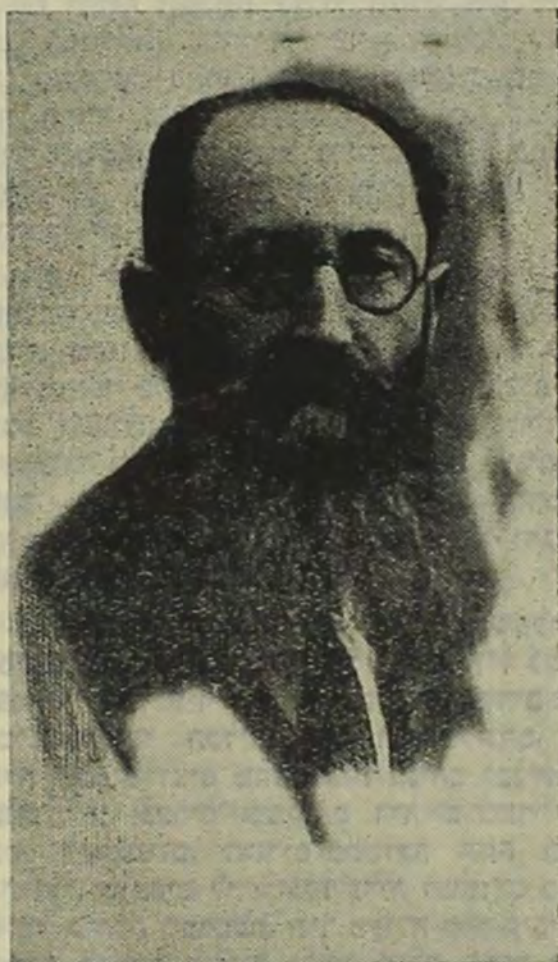
לדמותו

בציונות כל ימיו; לא יפלא שהעריכוהו בכל החוגים הציוניים והעמידוהו בשורה ראשונה של חזוֹי־ציון ומגשימי הרעיון. זכורה פעולתו הברר־כה של מוטיוק בבחירות לדומה הרוסית ואח"כ לקהילות. ולא תשכח עזרתו לשליחי התנועה הציונית: ד"ר בוכמיל, פסמניק, שיינקין, ז'בר־טינסקי, גרינברג ואח' בביקוריהם ברובנה ומסי־רותו לעניני הועד של חובבי־ציון באודיסה ועוד ועוד. ידע האיש לפעול ולהפעיל. ואם בוהלין נקלטה הציונות יותר מאשר במקומות אחרים, הרי זו תופעה טבעית ממסירותם והשפעתם הר־בה של אישים כמוטיוק.

ויאמרו הדברים עתה, לאחר שר' יהודה איננו כבר אתנו, כמקצת משבחיה שודאי לא ימצו את כל גדולתו, ולא יבטאו את ההערכה המלאה לאישיותו הגדולה והמפוארה. שזכרה לא ימוש מלב חבריו, חסידיו וידידיו וכל אלה שהיה להם מגע אתו בגולה וגם כאן בארץ משאת־נפשו. ר' יהודה מוטיוק נולד ביום ח' סיון תרל"ד (1874) בעיר דובנא, להוריו — יהודים חרדים. בנעוריו ספג תורה והצטיין כבעל־כשרון. מש־נשא את רעייתו חנה, לבית חרון, התישב ברובנה ועסק במסחר. עם פרוץ מלחמת־העולם הראשונה עבר עם משפחתו לחרקוב, שם גר עד 1921 וחזר לעירו רובנה. ביתו היה „הבית הציוני“ ברובנה. משך 12—13 שנים לפני עלותו ארצה, התמסר לתנועה הציונית והתקשר לתנועת „המזרחי“, אך היה תמיד שלם עם החברים מכל הפלגים והזרמים ואהוב עליהם.

בשנת 1935 עלה ר' יהודה מוטיוק ארצה (בניו עלו לפניו כחלוצים) והשתקע בתל־אביב. לאשרו לא היה קץ, יום־יום ושעה־שעה ראה את עצמו בן האומה במולדתה הנכספת! וכאן בילה את שארית ימיו והחזיר את נשמתו הטהר־רה ביום י"ד תמוז תש"י (1950).

אריה אבטיחי

מנושאי דגל התחיה הנאמנים, מעסקני והלחין הדגולים ומטובי היהודים בדור האחרון. היה ר' יהודה מוטיוק, איש־אשכולות ויקר־נפש, שלם בנפשו ובעל בטחון, שכל יודעיו היו מוקיריו ומעריציו; תלמיד־חכם שהתמזגו בו תורה ודרך־ארץ, תכונות נעלות ומידות תרומיות. שאר רוח ונאמנות מתוך קדושה ומסירות לציון. ר' יהודה היה ציוני בלב ונפש מנעוריו. בדמותו המופלאה ראינו חולם ומגשים, עסקן בעל פעלים, איש־רעים נוח לבריות, מורה ומכוון

איש חונן ונותן

ארבעים שנה. כבר אז הלך שמו לפניו; וכי נפגשו שנים, עוסקים בצרכי ציון ודוברי־עברית, והשיחה נתגלגלה על ר' אידל (זה היה שמו בפי הבריות) מוטיוק — מלא פיהם תהילה לשמו ולמזגו הטוב.

רגיל היה ר' יהודה לקבל כל אדם בסבר פנים יפות, להתרועע ולקרב, איש חונן ונותן לכל מלבבו הפתוח ומרוחו הטובה. היה זה איש

רבי יהודה מוטיוק, זכרו לברכה, היה יהודי מושלם במעלות ועתיר נכס־רוח־ונפש. דרכו נר־עם ונתיבותיו שלום. הוא השתייך לחוגי הנאמ־נים לתורת ישראל ושומרי מצוות, ועם זאת לא נמנה עם הקפדנים הרגילים לפגוע במקילים, כצעירים וכמבוגרים. ידע האיש לסלוח לזולת ולדונו לכף־זכות.

התודעתי לראשונה לר' יהודה ברובנה לפני

מביא לנו דרישת שלום מארצנו. וכאן פנה ר' יהודה לצדו של אחד האורחים החדשים, ואמר בהתרגשות יתירה:

עירנו רובנה נתברכה בזמן האחרון בביקורם של אורחים חשובים, סופרים ומטיפים, דורשי ציון, ואנו נהנינו מדבריהם ושתינום כמים חיים בצמא, ואולם הפעם נזדמן לנו אורח בלתי-רגיל, אורח מארץ-ישראל, בחינת אתרוג מארץ-ישראל, הלא הוא, איתמר בן-אבי, בנו של אליעזר הגדול מחיה השפה, וניתנה לנו הזכות לקבל את פניו לפני רעיתו. על אורח כזה ראוי גם לברך „בורא מיני בשמים“, משום שאנו מתבשמים מרוחו חיי-בורו העברי החי.

רב היה הרושם וגדולה היתה השמחה במעונו, שהפכה חריה גדולה לכל הנוכחים. — מאז עברו עשרות שנים, אך השראת אותה שבת והרגשה זו של „נשמה יתרה“ שהקנה לי ולשאר האורחים ר' יהודה מוטיק — עדיין חיה בלבי.

אחרי שנות עבודה מרובה ופוריה ושרות לתנועה הציונית, הגיע ר' יהודה לארץ משאת נפשו כשתש כוחו. לעשות גדולות לא יכול כאן, אך נהנה הנאה מרובה מכל מה שמצא בארץ, מתחית השפה ומיצירות קודמיו בכל שטחי החיים והרוח. ידע להוקיר את הנוער, הבונה ומגשים, והרימו תמיד על נס, בכנותו אותו: בני-ציון היקרים... כן ידע להיות מליץ-יושר עליהם בכל הזדמנות, כיון שאהב אותם ואת הבריות בכלל, והיה אומר: אם רבותינו התירו לסטות לפעמים מן האמת משום דרכי שלום-בית, לא כל-שכן משום שלום בית-ישראל בארץ-ישראל.

שנות חייו בארץ היו לו. לר' יהודה תגמול למעשיו הרבים למען האידיאל הלאומי הגדול. בשני ביקורי אצלו בבית-החולים לפני שנפרד מעולמנו, כשקשה נעשה עליו הדיבור — התאמץ והראה לי על השמש המלטפת שהציצה מבעד החלון, לאמור: שמש ארצנו מביאה מרפא ונר-חס; אשרי מי שיכול להתחמם לאורה...

גדול היה ר' יהודה, טהור-נפש, זוכה ומת-מיתת-נשיקה, נשיקת שמש ארץ-ישראל...

אברהם זמיר

נוח וחביב, תוכו כברו. מחונן היה ר' יהודה בסגולות ותכונות וחוט של חסד משוך היה תמיד על פניו.

היה ממוסיפי החול על הקודש, שכן גם בשבתו בבית-מסחרו היה עוסק ומעסיק למען ציון, למען חובבי-שפת-עבר ועוד. ביתו היה מרכז לפעולה ציונית לסוגיה מראשית ימיה ברובנה, עוד מתקופת חיבת-ציון והקונגרסים הראשונים. שם היו נפגשים עסקנים לאומיים, שליחים שבאו לרובנה, דוברי-עברית וסתם חב-רים לרעיון. בצדק יאמר עליו הכתוב: „ולציון יאמר איש“, כי באמת היה כולו קודש לציון ברובנה ובסביבתה.

אף צעירי ציון הסתופפו בצל קורתו ותורה ביקשו מפיו. בשבתות היו באים ציונים למעונו לשיחות-חברים, לזמירות ציון וכד'. רבי יהודה אהב לפזם ניגון חסידי ושיר משירי-התחיה בערבוביה. לא האריך בדיבור, כל מלה — פני-נה, כל משפט — רעיון. ולא יפלא כי דבריו נשנו ונחקקו עמוק בזכרון שומעיו. והנה אחת מפנינותיו אלו:

היה זה בשנת 1911. באחת השבתות, קראני הח' גרבוז (הוא אריה אבטיחי, תושב הארץ) לקידוש בבית מוטיק, את הדבר היה עלי לשמור בסוד. בשעה הקבועה הלכנו שנינו לר' יהודה ושם מצאנו בית מלא שמחה ותנועה ומסביב לשולחנות מסובים מגדולי וטובי העסקנים של רובנה, מסלתה ושמנה, ופניהם נוהרים מהת-עוררות וגיל, והנה נכנסו האורחים האחרונים כשהם מלווים זוג צעיר, שלא היה מוכר לי כלל.

אז פתח ר' יהודה ואמר: אנו בני-ישראל מקיי-מים מצוות; יש מצוות שאדם דש בהן בעקביו, ויש מצוות שמקיים אותן כפשוטן, ללא הקפדה יתרה, אולם יש גם מצוות שאנו נוהגים בהן הידור ונוי, כגון מצות סוכה וכן זו של אתרוג. אבל גם כאן יש ויש: יש שיסתפקו באתרוג מקורפו, ועם כל קיום המצוה בו, הרי פרי הגולה הוא. מארץ יון; ברם המהדרין טורחים ועמלים להשיג אתרוג מארצנו הקדושה, ובוה יקיימו: זה אתרוג ואנהו... אתרוג כזה הוא באמת פרי-עץ-הדר, שכן מלבד המצוה התלויה בו הוא

הרבי והידיד

כשנתכנסנו, יוצאי-רובנה, במלאת שלושים לפטירת ר' יהודה מוטיק ז"ל לאסיפת-האזכרה ומילאנו מפה אל פה את אולם המועדון הציוני בתל-אביב, נתרשמתי מאוד מהסידור המקרי של התמונות מעל לשולחן-הנשיאות: תמונת אוסיש-קין מימין לתמונת הרצל ומשמאלה תמונת הנפ-טר, שאת זכרו באנו להעלות אותו ערב. יתר על כן: מתוך דברי הנואמים, שהעריכו את אי-

שיותו של המנוח, עלתה בזכרוני גם הברכה שבירך אוסישקין את מוטיק לפני 40 שנה, בע-רך, בהיותו מורשה הועד האודסאי, באגרת-התודה ששלח לו: „ירבו כמותך בישראל“. ואכן, ברכת-הערכה זו ממצה מה שהיה מוטיק לציר-נות בעירו. בעבודתי כמזכיר ההסתדרות הציונית כחצי-יובל שנים היה לי הכבוד לצקת מים על ידם של

מעמדו בעולם החמרי, קנה את הלבבות השני — מוטיוק — בכוחו הנפשי. הוא האציל עלינו מרוחו ושימש לנו דוגמה ומופת גם בפעילותו ממש, כאחד המתרימים החרוצים ביותר, בימי המגביות המפוארות ברובנה, בהנהלת ל. יפה, ד"ר א. גולדשטיין ז"ל ואחרים.

בארץ היה מוטיוק מעין „נחבא אל הכלים“, מבחינה מפלגתית. אולם לבו היה ער לכל המתרחש יום-יום בחיי הישוב והתנועה הציונית. גם המשיך לפעול ולהשפיע ברוחו בכל הזדמנות נגד כל מיני מקטרגים ומשטינים בחוגי ביהמ"ד, והיה מחזירם למוטב.

הידידות שבינינו מימי עבודתנו המשותפת ברובנה (הוא גם עודד אותי לעלות ארצה) הלכה וגברה כאן בארץ, וניתנה לי הזדמנות להכיר ולהוקיר אותו יותר ויותר. הוא העניק לי מלוא חפניים מדאגתו האבהית ואני נוכחתי לדעת מה רבה אהבת הזולת שבקרבו. „בורא רפואות“ נאמר ולא ברא — עודד אותי בבואו לבקר אצלי לעתים קרובות בימי מחלתי הממיר שכת לפני שנים מספר — פירוש הדבר שהקב"ה מתאים לכל חולה את התרופה הדרושה לו לפי תנאי חייר-הוא. בחכמת-החיים שבו קלע למטרה מדי דברו אלי תמיד. רבים מדבריו ועצותיו נתאמתו כדברי-נבואה ממש. לכן דאבה נפשי מאוד במצאי אותו מתענה ביסורים כשגברה עליו מחלתו בחדשים האחרונים. מה משוע ועמוצע היה הניגוד בין מוטיוק הבריא, המלבב במבטו ומרתק את עיני כל רואהו בהדרת-הפנים שלו לבין הישיש הרצוף והמדוכא שמצאתי על ערש דווי. נדהמתי. חיפשתי מלים במה לעודדו, לחזקו ולאמצו בחליו. ועם פטירתו אפפה אותי הרגשת אבל מיוחדת במינה — הרגשת מתאבל על נפש יקרה מאוד, המתנחם בעובדה, שנגאלה מיסוריה. עתה, בהעלותי את זכרו עם כתיבת השורות הללו, מתעורר בי הרצון לחזור על הביטוי, שהשתמשתי בו עפ"י דיני השו"ע בשנת-האבל לאחר פטירת אאמ"ר זצ"ל ולבטא גם את רגשותי למורי ורבי בציונות ולידיד נפשי הגדול, המנוח ר' יהודה מוטיוק במלים: „הריני כפרת משכבו“.

יעקב בר-מדות

מנהיגים ועסקנים שונים, מהם שעצם הימצאי במחיצתם הנני רואה כזכות שנתגלגלה לי (בהיותם משכמם ומעלה גבוהים מאחרים), ומהם שנתקשרתי עמם קשרי ידידות עמוקה בשל יחסם הלבבי לעבודת הקודש ולעובד גם יחד. ר' יהודה מוטיוק ז"ל, שעמד בראש קרן-היסוד ברובנה בתקופה האחרונה לעבודתי שם כמזכיר — נמנה עם שני הסוגים יחד.

הוא היה ראש „המזרחי“ ברובנה, ואם-כי הציונים הכלליים היוו שם רוב ביחסי הכוחות המפלגתיים ובציבור התורמים לקה"ס — בחרנו במוטיוק, איש „המזרחי“, כיו"ר, פי אישיות זו זרחה בכל המחנה הציוני שבמקום, האירה את העינים בשעת הדיונים וחיממה את הלבבות בתקופות הקשות ביותר שהיו בעבודה הציונית. אנו, בניהם ובני-בניהם של יהודים חסידים, שהיו מסתופפים בחצרות רבותיהם ודבקים באדמו"ריהם — מצאנו בר' יהודה מוטיוק רב וגדול לפי רוחנו ולפי טעם בני-דורנו אנו: קלס"ת פניו אצילי וכולו אומר הוד והדר בדמותו היהודית כאחד מגדולי היראה והחסידות; יחד עם זה ציוני נלהב, המטיף לציון אפילו מעל במת הקלוזו הטריסקאי — מבצר המתנגדים הקיי צוניים — ואין פוצה פה ומצפצף, כי כשם שרוח החרדים הנבונים היתה נוחה הימנה, כך חביב היה על כל החוגים, שהטו אוזן לדבריו וקלטו את תורתו ובמיוחד, מי שהשתתף במסיבות מוצאי-החג בקלוב הציוני ברובנה, בנשיאותו של ר' יהודה מוטיוק, יזכור לתמיד את ניגוניו המתקיימים-נוגים („מה יתרון לאדם מכל עמלו שיעמול תחת השמש“ וכד'), ששפעו חכמה רבה ונפלו כטל על הלבבות הצמאים.

היו ימים שר' יהודה מוטיוק נחשב איש אמיד בעירו, — אחד מגדולי הסוחרים ברובנה, וגם אז עסק בציונות. היה זה בתקופת היותו מורשה הועד האודסאי, אולם בתקופה שאני עבדתי במחיצתו, כשהיה יו"ר קה"ס, כבר לא היה איש-עסקים, ובגורלו נפל להיבחר כיו"ר קה"ס לאחר שמכהונה זו התפטר אחד מגדולי הבנקאים בעיר (פ. ג.). והנה, בו בזמן שהראשון היה משפיע על קהל העסקנים והתורמים בתוקף

חיים צימרמן

לזכר תלמיד-הכם

ברסטצ'קו, והזעירה שבהן — לובאצ'ובקה, כמעט כפר, שמספר תושביו היהודים נער יכתבם, ואף על פי כן העמידה מתוכה בחורים לאגודה הציונית במספר גדול יותר ביחס לאוכלוסיה מאשר שתי העיירות האחרות, — היינו שלושה! והלא הם שני האחים צימרמן — חיים, וייבדל לחיים

כמעט ואמרתי: תלמיד-הכם מבבל. כי בשם בב"ל נקראו בפנינו שלוש העיירות הסמוכות זו לזו שבפלך ווהלין: ברסטצ'קו, בורמל ולובאצ'ובקה, שבחוריהן הציונים היו קשורים בקשרי מחשבה ועבודות-חלום ונעשו לאותו ענין אגודה אחת וחבורה אחת. הגדולה שבעיירות היתה

ולילות", שבתות ומועדים, עם הארץ על פי ספרות שבאה מהתם. חיים התלמיד-חכם היה מפורשה ומבארה לפי דרכו ומגלה בה ניצוצות. ניצוצות אלה, שאורם וחומם היו מתמשכים בכל תאיה-חיים של הנער והנערה אז — ולא דעכו בלבנות בימים שזכו להגיע עד הלום.

בשנת תרס"ז עלה חיים צימרמן לארץ והוא אחד משלושת הראשונים לעליה מבין חברי בב"ל. מיד נתקבצו אחריו חבריו ותלמידיו אחד אחד, וכולם פניהם אל עבודת-האדמה, תחילה ברחובות ואחר כך חלק מהם בגליל. בין האחר-נים היה גם חיים. כשעלה גם אחיו שמואל, השתקעו שניהם ביבנאל והיו בין בונים.

עם מותו של חיים צימרמן הסתלק אחד האנשים רבי-הפעלים והמעש לכלל ולפרט. הוא השרה מרוחו הטובה והיה חביב על כל מי שבא אתו במגע. המנוח היה יליד לובצ'בקה, ליד ברס-טצ'קה, שבה חונך וגדל. בעליתו לארץ השפיע לא מעט על הרוח החלוצית בעיירה זו שיצאו לה מוניטין. בארץ היה המנוח מבין מייסדי "החקלאית", שהיה בהנהלתה 30 שנה, עד יום מותו. התפתחות האגודה וגידולה יש לזקוף במידה רבה לזכותו. הוא גם מילא תפקידים שונים בשם מוסדות הישוב, ותמיד גילה אחריות צבר-רית, טהר וכשרון.

דרכו בא"י, מלוות תלמודו וחכמתו — פרשה בפני עצמה היא, ואני, כחברו מבב"ל, התכוונתי בעיקר להציג לו בזה ציון לזכר הימים ההם, ימי החלומות הגדולים והתמימים ולהתייחד עם הצער שהגדול בחבורה נסתלק.

יוסף וייץ

ארוכים — שמואל, ועוד אחד ברגר שמו, שבסופו פרש מהחבורה, כי לא עלה לארץ.

הופעתו של חיים בחבורת בב"ל — פעם בבורמל ופעם בברסטצ'קו — היתה תמיד חוויה רוחנית עמוקה, ורבה היתה השפעתו על ה"נור-ער", בתוכו ובברו. בנגלות — צלל לנבכי התלמוד ומפרשיו, ובנסתרות ספג תורה מספרי ההש"כלה של הימים ההם, מלפני ארבעים וחמש שנה, ונוספה לו, כמתנת-יה, מחרוזת החכמה, שהיתה בו כנשמה יתירה המתגלה בהבהובי עיניו השחרות, בחיוכי-שפתיו, כשעל פניו פרושה הינומת-ענוה רקומה צניעות ובושה וניבו נוטף לאט לאט ובלחש, אך חדר כליות ולב כשמן צח ודשן. בין האברכים, מלומדים ומשכילים כמותו, שנמנו עם אגודת בב"ל לא היה כחיים למצות גיוון הגלות ולהציג הצגת-תיעוב את פגמי-החיים הגלותיים, למען תמאס בהם הנפש ותהא כשרה לשאוף אל התיקונים ואל השלימות המחכים לה בארץ-ישראל. חכמה זו שבהכרת הגלות הביאה את חברי בב"ל לידי ציונות תמימה שאין בה כל פגם וכל רבב: הארץ, השפה והעבודה היו משמשות אצלם כבריאה אחת. לפיכך הרגילו לשונם לדבר שפת-עבר ואימנו ידם לעבודה, כל עבודת-כפיים שהיא, אם כי היה ברור שהעבודה — משמעותה עבודת-אדמה דוקא, רק בה ימצא תיקון לפגמי-הגלות, אלא שמתוך עבודה לא לשמה בגולה קל יהא עליהם לבוא לעבודה לשמה בא"י.

שלוש שנים התכשרו הבחורים לעליה, מתוך התעסקות בפעולות ציוניות התייחדות, ערבים

דוד לנדר איש לוצק

ומלחמת האזרחים ברחבי ווהלין ואוקראינה בכלל.

מאז נקבע שלטון הפולנים בלוצק, בשנת 1920 ראו את לנדר ככוח בציבוריות ונעשה פעיל ביותר: השתתף בבנק העממי, שנקרא בפי חבריו "הבנק הציוני", בועד "תרבות", בבית-הספר העברי העממי, בועדי קק"ל וקרן היסוד.

שורה של פעולות חשובות למען הציבור היהודי בלוצק והתנועה הציונית, בתקופת חייו שם, מעטירה את זכרו של דוד לנדר, עד עלותו ארצה ב-1936.

"כאן אהיה חלוץ", אמר, וכן עשה. את סדר חייו כיוון בדרך החלוצית. התישב בעיר-יזרעאל — עפולה, והתקשר למאפית לחם, עמל וטרח וחי מיגיע כפים חיי איש עבודה צנועים. ביתו בעפולה שימש דוגמא לבית יהודי עובד ועם זאת

דוד לנדר היה איש פעלים מבורך בלוצק. אביו, העסקן ר' אברהם לנדר היה יו"ר ועד הקהילה הדימוקרטית בלוצק (אח"כ בקהילה תחת שלטון הפולנים), וראש ההסתדרות הציונית בעירו. דוד, הוא אחיו של יואל ארצי, איש דגניה א' וממנהלי "תנובה".

את חינוכו המסורתי-ציוני קיבל לנדר בבית אביו, והתבלט בחוג חבריו. משכיל ואיש-ספר, ישר בכל הליכותיו, עקבי, צנוע ואציל היה מנעוריו. בעסקו בסחר יערות וכן בטפלו בעסקי ציבור ובשדה הציונות — היה מקובל בכל החוגים, הכל נתנו בו אמון והעריכוהו כראוי.

בועידה הציונית הווהלינית שהתקיימה בתקופת שלטון האוקראינים בחורף 1919 — השתתף לנדר כציר הציונים של לוצק, בה תבע הגברת הפעולה הציונית בקהילות ובתנועה בכ"ל, מבלי להתחשב בתנאי הזמן של ימי הדמים

לנדר נפטר בעפולה ביום כ"ג אלול תש"ט, בגיל 69. בלווייתו השתתפו כמעט כל בני עפולה ורבים מהישובים ומבני ווהלין.

שרה וייץ

שמואל אבא פן

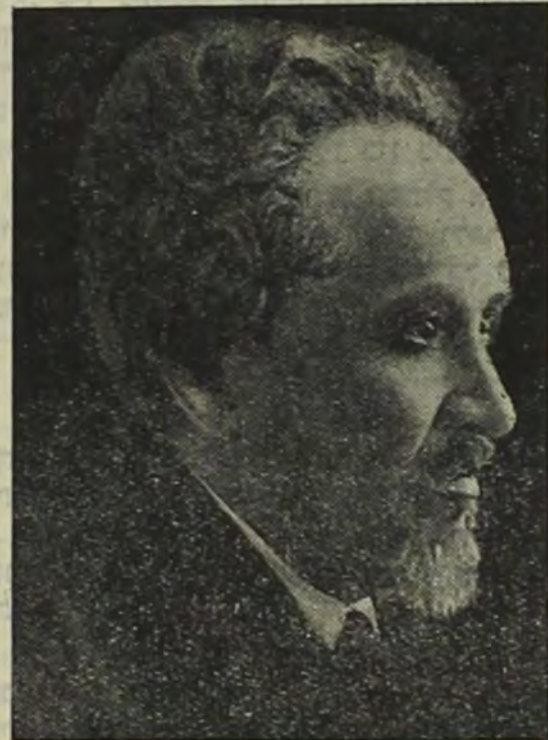
עוררה בפן נטיה לציבוריות ולאומיות והוא קפץ לתוך ים העסקנות הלאומית החברותית. ראהו מתמסר לתעמולה ציונית, עוסק בהפצת תרבות ישראל בקרב העמלים וכדומה. תוך התעוררות זו נתגלה בפן כשרון עתונאי והוא נתן ביטוי לדעות והשקפות מעל דפי העתון „אודיסקי ליסטוק“, אח"כ „אודיסקייה נובוסטי“, ומוניטין יצאו לו של עתונאי מוכשר ופובליציסט בעל עט שנון (העתונים העבריים „המליץ“ בפטר בורג ו„הצפירה“ בוארשה היו רחוקים מאודי-סה, משום כך לא נוצר תחילה כל קשר בינו וביניהם).

פן לא הסתלק מרעיון הרבנות הרשמית („מטעם“) שעליה חלם בלכתו לז'יטומיר. אותה תקופה לא הצטיינו הרבנים הרשמיים שנתמנו ע"י השלטונות, והוא שאף לתקן את פני המצב בשטח זה. וכשבאה ההזדמנות, הוצעו פן וחיים טשרנוביץ („רב צעיר“) לרבנים באודיסה. משך חמש שנים כיהן פן כרב מטעם בעיר, אך משנתמנה ז'ולמציוב הידוע למושל העיר, חשד בפן שהשקפותיו דמוקרטיות ופסל אותו מבחינה פוליטית. בשנת 1910 נבחר פן לכהונת רב מטעם עם בברדיטשב, אך גם הגוברנטור הקיובי פקפק בכשרותו, או שרמזו לו מהצד, ואף הוא פסל את פן מאותו טעם.

ש. א. פן, בגיל ארבעים, מלא בטחון ותסיסה, חזר איפוא ללימודים, התכונן לבחינות בפקולטה למשפטים של האוניברסיטה האודיסאית, וכתלמיד שלא מן המניין, הצליח לקבל תואר עורך-דין. מיד החל להתבלט כיוריסט מחונן וכמומחה ל„חוקים המיוחדים ליהודי רוסיה“. הוא השתתף במועצת היוריסטים להגנה על מנדיל בייליס במשפט עלילת-הדם בקיוב ובכמה משפטיים אחרים בעלי גוון ציבורי-יהודי, ושמו נתפרסם ברבים. אנשים ומוסדות התחילו גוהרים אליו מקרוב ומרחוק.

כאן מן הראוי לציין שפן העורך-דין הקדיש תשומת-לב מרובה ולחם לביטול השבועה המיוחדת שנקבעה בשביל יהודים בבתי-דין מסחריים, שבועה שהיה בה מן השפלת כבוד ישראל. לשאלה זו הקדיש גם מחקר מיוחד, שפורסם בירחון „ווסחוד“. כן פרסם אז שורה של מאמרים בעברית ב„השלוח“, „הצפירה“, „לוח אחיאסף“ ועוד. וכך הופיע פן כרב, כעסקן, כציוני, כעתר

היה בית משכילים, שמשך רבים, והיה האיש שמח בחלקו ונהנה מחיי ארץ-ישראל. בתו הבת-כירה ובנו העו"ד נשארו בפולניה וגורלם היה כגורל כל יהודי פולין. בנו ברוך גר אתו בעפולה ובתו — מלכה כהן — בתל-אביב.

שמואל-אבא פן נולד י" באול תרכ"ד (1864) בעיר זוויהיל (נובוגרד-וולינסק) להוריו שמשון ומרים פן, מצאצאי ר' שמשון מאוסטר-פולין ור' פנחס מקוריץ. בהיותו ילד רך נתיתם מהוריו ונלקח לברנובקה, שם התחנך בבית סבו, רב-העיריה, משנפטר סבו, והוא אז בן-תשע, נשלח לפולנאה לאחיותיו, שם לומד ב„חדר“ ואח"כ בישיבה ובבית-המדרש יחד עם בן-אחותו א. לודביפול הסופר. פן הצטיין בכשרונותיו ובהתמדתו ונתפרסם כ„עילוי“. צמא למדע וחכמה התחיל לעיין גם בספרות כללית ו„נתפש“ להשכלה. קרובים מצאוהו בבית-המדרש בשעת קלקלתו וגירשוהו בשבת מבית-הכנסת. צר נעשה לפן והוא עקר לעיר-הפלך ז'יטומיר בשאיפה להיכנס לבית-המדרש-לרבנים, אך לא נסתייע הדבר ונדד לאודיסה, העיר האוניברסיטאית היחידה ב„תחום המושב“.

באודיסה החלה תקופה חדשה בחייו של פן הצעיר. לשם קיומו נכנס לעבוד כלבלר אצל ה„שולחן היהודי“ בעיריה (במשך הזמן עלה למנהל מחלקה זו), ואותו זמן התמסר בכל מרצו ללימודים כלליים, נבחן כאכסטרן, וקיבל תעודת-בגרות של בי"ס תיכוני. בימים ההם נת

כן נבחר כחבר בית-המשפט העברי העליון בא"רץ ונתמנה ליועץ משפטי של העיר תל-אביב. אך פן לא הסתפק בתפקידים אלה והמשיך בפובליציסטיקה. מאמריו נתפרסמו ב"הפועל הצעיר", ב"קונטרס" וב"הארץ", בכולם תבע והטיף בעטו הברוך והשנון. מאורעות תרפ"א שרטו שריטה עמוקה בנפשו; הוא לא יכול להשלים עם העלבון והכאב של האומה והתמסר בכל לבו ונפשו לעבודה הטרדנית של הענינים המשפטיים למעלה מכוחותיו. את רחשי לבו הסוער הביע בגלוי הוא גדרש מגבוה, יחד עם שני סופרים צעירים, לפרסם גילוי-דעת של הצטדקות, אך הוא סירב ולא נכנע.

אישיות גדולה ובעלת נפש עדינה זו הת-אבקה עד סוף ימיה בעמדה על משמר הלאום והאתיקה החברותית. ביום כ"ו סיון תרפ"ג חדל לדפוק לבו של פן בתל-אביב.

א. ק.

פולונה (פולנאה)

קיוב—ברדיטשב—דובנה. דבר זה סייע הרבה לפיתוחה וגידולה של העיר ומבחינה אדמיניס-טריבית נחשבה לעיירה.

פולונה נמצאת בסביבה טבעית יפה ואדמתה דשנה ומבורכה. סביב לה שדות-בר, שטחי-מרעה, וגני-פרי, שפרנסו אלפי משפחות. תנובת הכפרים היתה עוברת דרך העיירה. מצבה הגי-אוגרפי, גרם לה, לפולונה, שתשמש תחנת-רכבת ומקום-מעבר לכמה ערים וישובים של הסביבה, והתנועה בעיירה ובתחנת-הרכבת היתה חזקה תמיד. במשך הזמן נבנו כמה בתי-חרושת לנייר, לסוכר, לכלי-חרסינה, לבירה, לבורסקות, לקוביות-עץ (לריצוף) ואח. בצד התעשייה התפתח גם המסחר ופועלים ופקידים לאלפים (בתוכם יהודים) מצאו את פרנסתם סביב התע-שיה והמסחר שבמקום. שלושה בנקים מקומיים פעלו בעיירה לפני המהפכה הרוסית.

בפולונה התקיים בית-דפוס להדפסת ספרים, לפני שנים רבות, בו הדפיסו, בעיקר, ספרות חסידית, שנמנה עם בתי-הדפוס הראשונים בווהלין. כשהחלה להתפשט החסידות בווהלין ופודול, נעשתה פולונה לאחר ממרכזי החסידות ובה ישבו תלמידי הבעש"ט ר' יעקב-יוסף הכהן ור' יהודה-לייב הנודע בשם "המוכח", שעשו נפשות לחסי-דות והפיצו את הרעיון במקום ובסביבתו. שניהם טמונים בבית-העלמין הישן של פולונה ב"אוהל" גדול, שעליו היו מספרים הזקנים כל מיני אגדות. מהשולות שהכו שורש בעיירה, העיקריות היו:

נאי, כסופר, כעורך-דין, ובכל השטחים הללו היה פעיל ונאמן לקו הישר של מצפוננו.

אחרי המהפכה ברוסיה פעל פן הרבה למען הפליטים היהודים. היה בפעולתו זו המשך הטי-פול ב"מגורשים" משנות המלחמה העולמית הראשונה. בשנות 19—1918 נבחר כסגן-ראש קהילת אודיסה וכציר לכנסיה הלאומית של יהודי אוקראינה בקיוב; כן כיהן כסגן ליו"ר הנהלת העיר. כשעלתה לשלטון היבסקציה, נאסר פן באודיסה כלוחם לאומי-ציוני. עם שחרורו ונסיגת הבולשביקים מהעיר, פרסם פן שורת מאמרים חריפים על מעשי היבסקים והמשיך לפעול כעסקן וכעתונאי.

בשנת 1920 עלה פן עם משפחתו לארץ-ישראל ותפס כאן מקום נכבד בחיי הציבור ובמשפט. לפי סדרי השלטון המנדטורי נבחר ונתאשר לו התואר עורך-דין והוזמן כמרצה לשיעורי המשפט הממשלתיים בירושלים; כמר-

קהילות

פולונה היא אחת הערים העתיקות ביותר בווהלין, השוכנת על הנהר חמיר. בימים רחוקים, תחת שלטון-הפולנים הקדום, השתייכה למחוז לוצק ובה ישבו כ-12 אלף יהודים, המסחר פרח בה ועניני כלל-ישראל של החבל היו מס-תדרים בתוכה. בגזירות ת"ח—ת"ט התבצרו במבצרה יהודים ופולנים מהחבל ונלחמו בהייד-מקים, אולם לא עמדו בפני צר ואויב והעיר נלכדה ע"י מחנות חמיל. בשחיטה הגדולה ההיא נרצחו כ-10 אלפים יהודים, ובתוכם הצדיק המקובל ר' שמשון מאוסטרופולי. לפי מסורת התאספו 300 יהודים יחד עם ר' שמשון, עטופי קיטלים וטליתות, בבית-הכנסת ועמדו בתפילה עד שהתפרץ האויב ושחט את כולם באכזריות. במרוצת השנים אבדו הרבה פרטים מקורות הימים ההם ואחריהם. בשנת 1864 נתנה הנסיכה לובומירסקה זכיונות ליהודי פולונה והעיר החלה להתאושש ולהיבנות מחורבנה. בספר "פנקס ועד ארבע ארצות" לישראל הלפרין נזכרת פולונה מספר פעמים, כשניתן לה, יחד עם רובנה ומזיריטש, לשלוח נציג להתוודעות ד' ארצות. מעתיקות העיר מראים על שרידי המבצר הישן ואבן גדולה בבית-הקברות הישן, שלפי אגדה השחיוזו עליה ההיידמקים של חמיל את חרבותיהם לשחיטת היהודים והפולנים.

בחלוקת פולין, כשפולונה עברה לרוסים, נמ-צאו בה רק 350 יהודים והיא עברה למחוז זוויגיל. ליד פולונה הועברה מסילת-הברזל

בעיירה ויהודה גרמן המזכיר (כעת גור־אריה בקרית־ענבים).

במסעיו התעכב ש. אנטסקי בפולונה פעמים אחדות, באספו חומר היסטורי ואתנוגרפי ופול־קלורי יהודי, סופרו לו אגדות רבות מהמתהל־כות בעיירה. כשעבר גל הפליטים ב־15—1914, מגורשי המלחמה ממקומותיהם שבקרבת הגבול והחזית, גילו יהודי פולונה את מסירותם ודא־גתם לאחים־בצרה. אחרי המלחמה טעמו בני פולונה מהפרעות של אותה תקופה. בימים הק־שים ההם ארגנו יהודי פולוניה הגנה עצמית מזו־ינת, והתושבים הלא־יהודים ידעו לעמוד לימין היהודים להגן עליהם בצורות שונות.

ע"פ דרישת השלטון האוקראיני התגייסו 25 צעירים מפולונה לשירות בצבא והם נשלחו לזוהייל. בידיעה שהגיעה לעיירה נמסר שכל המגויסים האלה נרצחו ע"י היידמקים בקסקטין. כשעלה הכורת על זוהייל ב־1919 ובניה התפורז ביערות ובעיירות הסמוכות, דאגו יהודי פולונה להאכילים ולאספם לבתיהם. והנה באחד הימים, בסתיו 1919, הגיע לפולונה מחנה צבא אוקראיני שפרע ביהודי פרוסקורוב, עם מפקדו קאטמאיה בראש. בקרב שהיה למחנה זה ליד העיירה רומנוב, נפל בשבי הרוסים היידמק, הקרוב לאטמן, גולובה. מה עשה קאטמאיה, אסר שמונה מיהודי העיירה כבני־תערובת ודרש מהיהודים שישלחו משלחת אל הרוסים וישחררו את גולו־בה, ואיים, שאם לא יחזירו את גולובה, יתן חופש־פעולה לקוזקים שלו לעשות בפולונה מע־שה פרוסקורוב. המצב היה קשה ובלי־תברירה נשלחו שלושה יהודים מצוידים ברשיון של קאט־מאיה לעבור את קו החזית על־מנת להחזיר את גולובה. אך שומרי־הגבול הצבאיים לא נתנו לשלושה לעבור והם הוחזרו לפולונה. קאטמאיה לא השלים עם הדבר ודרש שישלחו אחרים בדרך היערות, ושוב נשלחה משלחת (כותב הטורים היה בין השליחים) ותעודת מעבר חפשי ניתנה לשליחים עם פקודה לא לחזור בלי גולובה. הי־הודים היו שרויים בפחד ופנו לשכניהם. והנה נמצא ביניהם איש ס. ס. לשעבר, שכיהן כסגן־ראש ה"ראדא" המרכזית, ויודעה שמה שהריץ טלגרמות למטה הצבאי הראשי ותיאר את המצב ואת דרישתו הבלתי־הגיונית של קאטמאיה ובי־קש לבטלה. נראה שדבריו הועילו ופקודה דחופה הגיעה לקאטמאיה לזוז עם מחנהו לחזית שניה, וכך עברה הסכנה שריחפה על העיירה. בדרך־כלל ניצלו לא־אחת חילות הצדדים הלוחמים של הימים ההם את יהודי פולונה.

בערב פסח תרע"ט כבש הצבא האדום את פולונה. אותו לילה הספיקו החיילים האוקראינים לפשוט ברחובות ורצחו שמונה יהודים, שגופר־תיהם נמצאו למחר בקרבת תחנת־הרכבת. בהל־וית הקרבות השתתף הצבא האדום על תזמר־

מאקארוב, טריסק, סדיגורה ואח'. החסידים נמ־שכו לצדיקים לשמוע תורה וניגונים והורגשה התעוררות עממית עמוקה בשעת ביקוריהם של האדמורים השונים, שהשפעתם היתה רבה, ובצד החסידים קמו בעיירה אנשי־תורה ודורשי־הש־כלה, שמספרם לא היה גדול אמנם. בין אלה יזכרו: שמואל־אבא פן, שהתישב אח"כ באו־דיסה; א. לודיפול, עורך "הצופה"; סיביריא־קוב, הזמר הממלכתי הרוסי, ואח'. מהרביים בעיירה זכורים: ר' יהושע־קלי, מצאצאי הצר־נובילים, ר' ברוכל יוזפוב, מנכדי ר' שמואל מקמינקה. אחד הטיפוסים המיוחדים בעיירה היה ר' נחומצ'י, חוקר־קבלה ולמדן גדול, שבילה את ימיו בצומות ונהנה רק מעונג־שבת.

רבנים ידועי־שם ישבו על כסא הרבנות בפר־לונה. בראשית המאה הנוכחית כיהנו בה כמה רבנים: ר' יעקב־שמעון, נכדו של הגאון ר' יעקב־שמעון משפטובקה, שעלה לארץ־ישראל לפני כמאה וחמישים שנה, הוא זקנו של הזמר פ. גורין (נמצא בארץ), הרב ר' אבא, ת"ח מובהק, בעל הבנה רבה בהנדסה, איש־נסיון שהיה מקובל בחוגי הסוחרים כבורר ומכובד על הציבור. נכדו של ר' אבא, מר בן־ציון ארגוב, הוא גזבר עירית תל־אביב.

ילדי ישראל בעיירה היו לומדים לפנים ב"חדר" ובתלמוד־תורה, אולם בעשרות השנים האחרונות (לפני שהוקם השלטון הסובייטי בעיי־רה) נתקיימו כבר 3 בתי ספר כלליים ממשל־תיים, גמנסיה ובי"ס למסחר. בתלמוד־תורה הוכנסו שינויים יסודיים וכמנהלה הזמן הדר־קריינמן. גם "חדר מתוקן" הוקם בעיירה, דוג־מת החדר בברדיטשב.

בספירות התושבים בפולונה הגיע מספר היהר־דים: בשנת 1847 ל־2647 נפש, וב־1897 ל־7910 נפש. כתום המלחמה העולמית הראשונה מנתה העיירה כ־13 אלף יהודים, בערך.

בראשית צמיחת הציונות נתנו כמה מבני פולונה את ידם לתנועה. מטיפים היו באים ונואמים בעיירה על חיבת־ציון, על הקונגרס ועוד, ועוררו התענינות מרובה (זכורים ביקורי המטיפים יבזרוב, הרב יוסף למדן ואח'). בפר־לונה הפיצו את מניות אוצר־ההתישבות, מכרו שקלים, אספו כספים ליישוב א"י. בשנת 1912 נתקיימה ועידה ציונית חשאית, שעליה נודע אח"כ לז'נדרמריה הרוסית ונערכו היפוישים ומאסרים אצל אחדים מהמשתתפים בוועידה זו. בינתיים הופיעו בעיירה גם מפלגות אחרות: פועלי־ציון, בונד, ס. ס. אך הנוער ברובו היה על צד הציונים. בקהילה הדימוקרטית בשנות 19—1918 היה להם רוב מכריע, ועם זה חלק נכבד בוועידה הציונית שהתקיימה בחשון תרע"ח בזוהייל. מפעילי הציונים היה בית מרמר, בית ציוני מובהק. צבי מרמר היה גם יו"ר הציונים

לא יפלא שאחרי הקורות האלה ונוכח העתיד המעורפל, גברה השאיפה אצל רבים לעזוב את העיירה, ואמנם היו שעזבה אם בהגירה לאמריקה ואם בעליה לארץ־ישראל. בקביעת הגבול בין רוסיה ופולניה נשארה פולונה בגבול הרוסי. החיים נשתנו בעיירה. אך מעטות היו הידיעות שהגיעו מתקופה זו עד הכיבוש הנאצי־גרמני. יהודי פולונה נשאו את סבלם תחת עול הגרמנים בשנות 2—1941 כשאר אחיהם בוהלין וברחבי הגולה, עד שהוצאו להורג ע"י הנאצים ועוריהם האוקראינים. אחרי נסיגת הגרמנים חזרו לעיירה 13 יהודים שהלכו לרוסיה אחרי הצבא האדום. הם מצאו את עיירתם פולונה חרבה וש"רופה, ללא נפש יהודית חיה בה. אוי לנו, כי מקהילה מפוארה כפולונה בת 13 אלף יהודים, שרדו רק 13 נפשות בלבד!

אליהו קריינרמן

תו. ביום א' בחול־המועד נסוג הצבא האדום מן העיירה ויהודים רבים נהרו אחריו מפחד הצבא של פטלורה. מראה הבורחים והתהלוכה הארוכה של הפליטים הזכירה את ציורו של הירשנברג „גלות". ההיידמקים מצאו את העיירה ריקה כמעט מיהודיה ולא העיזו לנגוע ברכושם, כי היתה זו פקודת האטמן, והשכנים יחד עם היהודים שנשארו במקום שמרו על מה שנשאר בבתים ובחנויות. כעבור שבוע ימים חזר הצבא האדום וכבש את העיירה מידי האוקראינים ואתו חזרו היהודים הפליטים לבתיהם.

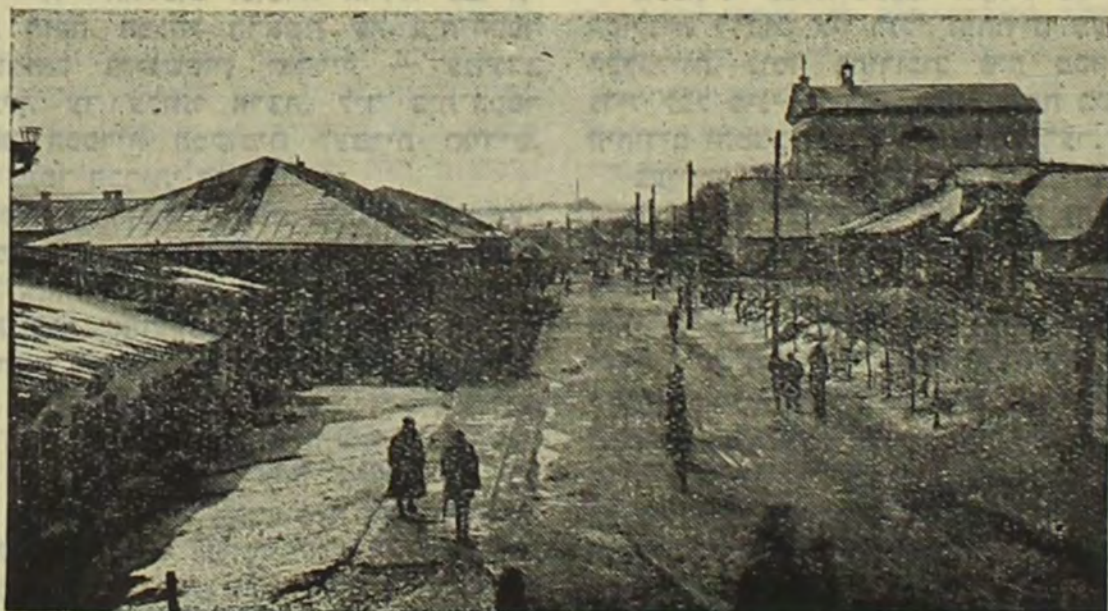
הרחוות שקטו לזמן־מה, והנה כעבור ששה חדשים, בשמיני עצרת ובשמחת־תורה, ערכו חיילות בודיוני שחנו בעיירה, פוגרום רוסי, שדדו את החנויות ואף הדירות, היכו ורצחו 40 נפש מישראל (אחר־כך נודע, כי מספר חיילים מה־פורעים הועמדו למשפט צבאי בברדיטשב ונידונו לענשים קשים ואף למוות, בעד מעשיהם בפולונה.

ה ו ר ו כ ו ב

מיזלש, בעל „תוספת שבת" (נצר להב"ח — דור עשירי להרמ"א). רבה של הורוכוב בשנים האחרונות לקהילה היה ר' אפרים אוירבוך, ומש־נפטר — חתנו ר' שמואל ריישר. בהורוכוב גר שנים ר' יצחק'ל דרהוביצ'ר הנודע בשם „המר־כח" וקברו בבית העלמין בהורוכוב. אחרי מלחמת העולם הראשונה החלה הורר כוב לגדול ולהתפתח. השלטון הפולני הכריז עליה כעל עיר־מחוז ומוסדות ממשלתיים הוקמו בה, המסחר פרח בה והמצב הכלכלי בה היה משביע רצון. בתקופת מלחמת האזרחים באוקראינה, כש־

הורוכוב ידועה כקהילה עתיקה של ווהלין*.) היא שוכנת על הנהר צ'רניחוב ועל הנחל הקטן הסמוך לה, ונמנתה על מחוז לודמיר. יהודים החלו להתישב בהורוכוב עוד במאה ה"ז ופר־נסתם היתה על מסחר ומלאכות יד. בימים הרחר קים ישבו בהורוכוב רבנים גדולים, ביניהם היה (לפני כמאתים שנה) הרב הנודע ר' אבא'לי. בתקופה יותר מאוחרת כיהן שם כרב ר' רפאל

* בספר „פינקס ועד ארבע ארצות לי. הלפרין עמ' 447, נזכרת הורוכוב כמקום של אספת. ועד ארבע ארצות", שעמדה להתקיים שם (תתמ"א).

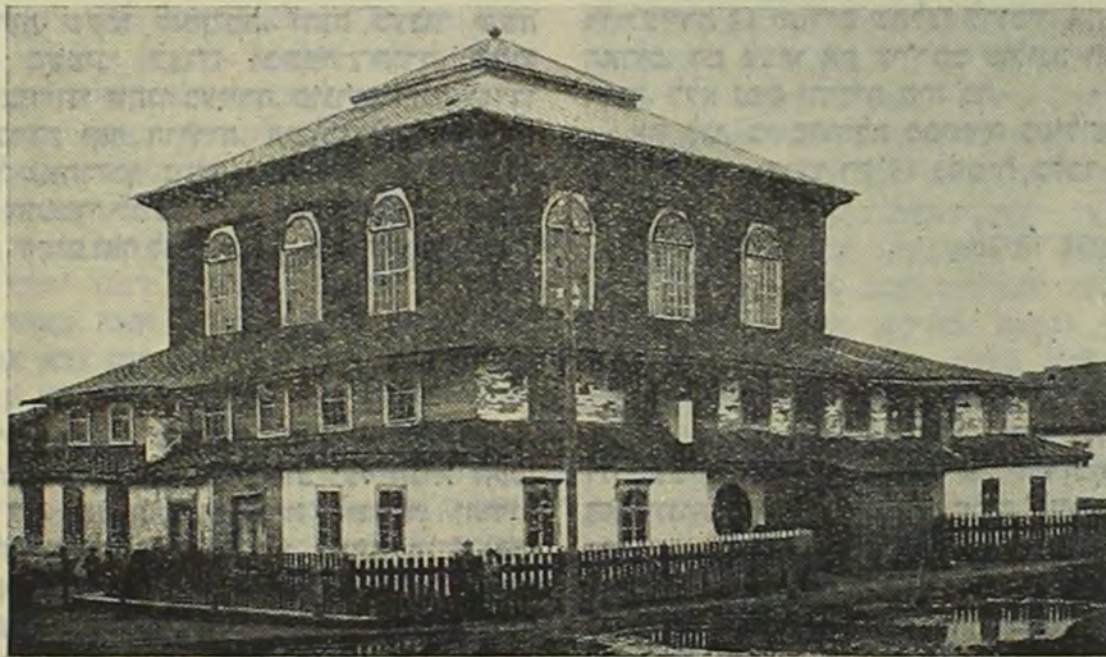
מראה רחוב ראשי בעיירה הורוכוב

נים. בבחירות השונות שנערכו בפולין, כשהי-
הודים התאחדו עם המיעוטים הלאומיים, היתה
האיניציאטיבה בהורוכוב בידי היהודים, קרי:
הציונים, כי כל העיירה היתה נוטה לציונים,
ובצדק ראו את הורוכוב במרכזים כ"עיר ציונית".
מהראוי לציין שאעפ"י שיהודי הורוכוב היו
מסוג "מעמד בינוני", היו נוטים להשקפות הדור
הצעיר והיו מושפעים מרוחה של ארץ-ישראל
העובדת.

בהורוכוב התארגן קבוץ-הכשרה וחלוצים היו

סכנת פוגרומים ריחפה על היהודים, התארגנה
בהורוכוב הגנה עצמית חזקה של יהודים שכל
הנוער השתתף בה, ובראשה התיצב יוסי איזון.
הגנה זו מנעה פגיעה ביהודי הורוכוב וסיכלה
כל מזימה שחרשו צוררים ושוודדים על היהו-
דים.

בימים ההם התעוררו כמה צעירים לאומיים
והחלו ללמד ילדים וילדות את השפה העברית.
הפעילים בין אלה היו שמחה פרלמוטר וזוסיא
זק (כעת נועם זכאי — בארץ), וכך נסללה

בית-הכנסת הגדול בהורוכוב

באים לקבוץ שמנה תמיד 60—70 חבר, ורבים
ממנו עלו ארצה.

בשנת 4—1933, כשגבר הקורס של הממשלה
הפולנית לדחוק את רגלי היהודים מעמדותיהם
הכלכליות, נוסד בהורוכוב בית מסחר פולני
גדול לכל מיני סחורות, שפגע קשה בסחרם של
היהודים והמצב החמרי שלהם נתערער.

בעיירה עמד בית-כנסת גדול ישן (נבנה
בשנות ה-80 למאה שחלפה). היה זה בנין עץ
גבוה, מצופה פח עם כיפה, שנבנתה ע"פ תכנית
מהנדס מקיוב, ע"י ר' מרדכי צימרמן מעסקני
העיירה. בשנים האחרונות נמצא פנקס חברה
קדישא שהחלו בו לפני 120 שנה, ובשער
הפתיחה רשם הרבי מטריסק את דברו וציין
שהפנקס בא במקום הפנקס הקודם שנגנב והחרים
מראש כל מי שיעזו לגנוב פנקס שני זה.

על מספר היהודים בהורוכוב: בשנת 1765
היו בה 142 יהודים ובכפרים הסמוכים לה —
39 נפש; בשנת 1847 — 1964; בשנת 1897 —
2571; וב-1931 — 4500 (בתוך אוכלוסייה כללית
של 8000 נפש).

דרך ליסוד בית-ספר עברי של "תרבות" במקום.
בבית-הספר היו שמונה כיתות והוא קלט כמעט
את כל ילדי הורוכוב ונוצרה אורה עברית-
לאומית חזקה. המנהל הראשון של בית-הספר
היה שמואל ברונשטיין ואחריו — עמינדב
יוסיליביץ, עד עלותו ארצה. ליד בית-הספר
התקיימה הספרייה המקומית לעברית ואידיש,
שהיתה מוסד חברותי חשוב.

אז קמו בהורוכוב אגודות ציוניות לזרמיהן:
"על המשמר", "עת לבנות" (של הציונים הכל-
ליים), התאחדות צ"ס, החלוץ והחלוץ-הצעיר.
בתקופה יותר מאוחרת הופיע גם בית"ר, אך הוא
לא השתרש בעיירה. גם קומוניסטים נראו ברחוב
היהודי, והם יחד עם גרוריהם גרמו לעתים
דאגות לציונים, שהשפעתם היתה רבה בכל
שטחי החיים בהורוכוב, והם הקיפו את כל
שכבות העיירה. בראש ההסתדרות הציונית בעיר
עמד יעקב חומש (ציוני כללי אז, כעת בא-
רץ), הוא גם כיהן כסגן ראש-העיר ועמד בראש
"תרבות" ועוד. גם בבנק העממי היהודי, שהיה
מוסד לאומי כללי, רוכזה כל ההשפעה בידי הציר-

ראינים לא היו יכולים הנאצים לבצע את תכניתם בשלמות. רק מעטים וספורים ניצלו בברחם ליערות או במצאם מחסה אצל כפריים, וכמעט כל אלה הגיעו כבר ארצה.

ברוך צימרמן

אוליזרקה

ואז געו בבכיה גם הגברים, בעיקר האורחים, שדמעות רותחות טפטפו מעיניהם טפין-טפין... חייעוני חיו האנשים בכל ימות השבוע, לחמם צר ובגדם קרוע, אך משהגיעה שבת, לבשה העיירה צורה חדשה, צורה של חג, והשכינה היתה שורה בכל פינה. מעדני שבת היו על כל שולחן, והנשים טרחו הרבה בהכנת כל אלה. בתקופת השלטון הפולני הייתי שנתיים מורה לעברית בעיירה זו. היו אלו שנות געגועים עזים למולדת, חיבה לציון ולכל אשר בה, ואת אלה השתדלתי להחדיר בלב ילדים תמימים. בית ספר לעברית היה ב"עזרת נשים", ומלבדו היה בית-ספר ממלכתי "שקאלא פאוושעכנא". כששים תלמיד, בנים ובנות, ביקרו בבית-הספר, כשפניהם צנומים ותלבושתם דלה, מהם אף יחד פים — בעיקר בקיץ. ספרים לא היו בידי כל אחד, מלבד סידורי-תפילה ומחזורים לפני החגים. אך אלה צמאו ללימודים, וחשקם היה עז לשאוב מבאר היהדות. זוכרני שבפרוס חג-השבועות, שעה שלימדתי לתלמידי את ה"אקדמות" בנוסח ובניגון המקובל, היו מתאספות על ה"פריזבעס" נשים ומאזינות למנגינה הערבה.

נחל קטן היה בעיירה. מימי בדולח, ורק מתי מספר, בעיקר הצעירים, רחצו בה ואילו המבוגרים הסתפקו בבית-המרחץ מערב-שבת לערב-שבת.

בפורים היה הנוער מציג הצגה בבתים ומבקר מבית לבית חזכה לשי פורימי; ואפילו השקץ, רומאן, היה משתתף עם היהודים ושר באידיש. ובסוכות היה השמש מסתובב עם אתרוג אחד בבתי העיירה ומאפשר לכל נשי העיירה לקיים את המצוה יחד עם הגברים.

בי"ד באלול הובלו כל יהודי אוליזרקה, הטורים והתמימים, לסוחובולי ושם הושמדו יחד עם יהודי רפלוברקה והסביבה, ע"י המרצחים הגרמנים והאוקראינים.

דמויות נפלאות, אצילי-נשמה וטהורי-רוח, יקרי-נפש וענוי-עולם. אחד-אחד הם עוברים במחשבה כבני-מרון והלב מתפלץ.

תהיינה נשמות קדושות אלו צרורות לעולם בתוך צרור החיים של קדושי ישראל מדורי-דורות.

יעקב וויינר

הנה ירדה השואה על הורוכוב היהודית: בכיבוש הגרמני העבידו את היהודים המוכשרים לעבודה בבתי-הבורסקות שהרוסים יסדו לפניהם במקום, חילקו אותם לשני מחנות בשני גיטאות ולסוף, סמוך לראש-השנה תש"ג הוציאו אותם להורג בצורה ברוטלית. ברור שללא עזרת האוק-

אוליזרקה, מושבה חקלאית יהודית קטנה, החבויה בין יערות בסביבה של ביצות, ראשיתה בשנת 1849. אז החלו ראשוני מתישביה, שמספרם היה 60, להתישב על שטח של 144 דיסאי-טינות. והקלות ניתנו למתישבים אלה במסים, בשירות לצבא ועוד. אך העזרה הזעומה שניתנה להם לא איפשרה קליטה יסודית, וכמחציתם לא החזיקו מעמד והתפזרו. בשנת 1872 נשארו במקום 32 משפחות בלבד. רק במרוצת הזמן התבסס קמעה-קמעה הישוב היהודי במקום ואז גם קמה קהילה יהודית במושבה. ב-1898 מנתה כבר אוליזרקה 254 נפשות.

בזמן הראשון עסקו בני המושבה במחצבות-אבן ואחר עברו לחקלאות. כל בני המושבה היו יהודים, מלבד "גוי של שבת" שתפקידו היה לשרת בבית-הכנסת בשבתות ובחגים, ובני-ביתו עסקו בחליבת פרותיהם של היהודים... בשנים האחרונות — תחת שלטון הפולנים — התמחו רבים מיהודי אוליזרקה בעבודות בנין, טיחות, נגרות וכד' והיו יוצאים בחדשי הקיץ לערים הסמוכות כדי להרויח, ונשארו שם עד ראש-השנה. הנשים היו עסוקות אותה עונה באיסוף גרגרים ביערות, והמושבה היתה כמעט מתרוקנת מאדם.

אדמת אוליזרקה היתה שמנה וברוכה. למת-ישבים היו פרות וסוסים. לחם, תפוחי-אדמה, ירקות, חלב ותוצרת-חלב לא חסרו להם, והם חיו להם בנחת חיי-אכרים ממש. בתי-המגורים היו בנויים מלוחות מסוידים ומכוסים גגות-קש. רק בתים בודדים יסודיים היו במושבה. ביום ששי בשבוע היו הנשים סוחבות חול צהוב ממר-חק, כדי לפזר על הרצפה לכבוד שבת וכן חימר למריחת פי התנור, בו הוכנו החמין לשבת.

הדיין בעיירה היה הרב ר' מרדכי-דוב וייס-בלט. ת"ח ועסקן (הוא אביו של מר יעקב בר-מדות בת"א). משעבר לוולדניק ואח"כ לזיטור מיר לכהן כרב, ישב במקומו כדיין השוחט המדקומי ר' שלמה, יהודי בעל תואר ובעל קול ערב, שהיה מראה את כוחו בעיקר בתפילות "הימים הנוראים", בזמן שלעיירה הגיעו הישוב-ניקים מליסקי והסביבה, ששם לא היה אפילו "מנין". אז היה ר' שלמה השוחט שופך שיחו לפני רבון העולם וקולו קורע את הלב. בכיות ויללות קורעות-לב הגיעו אז מעזרת נשים.

דרושקופול

עליהם חסידי גליציה את ר' איצ'ה-מאיר כרב. אחרי הרבנים האלה כיהנו בעיירה בכתר רבנים ר' אהרון ינטיס מחסידי טריסק, שהיה יליד המ"קום וחתנו של ר' שמואל-הרש, והרב ווליצ'ה, מצד חסידי בלז. שניהם נוספו בהשמדת הקהילה ע"י הנאצים.

דרך דרושקופול, שהיתה עיר-ספר, עברו בראשית מאתנו אל מעבר הגבול הרוסי, מהגרים שונים ונרדפים ע"י שלטון הצאר מטעמים פוליטיים, והנוער ספג מהם מהתסיסה המהפכנית של אותם הימים. החלו לשוחח בעיירה על שאלות צבוריות, נמצאו נערים שיצאו ללמוד בבתי-ספר כלליים בערים, והיו שנדדו לישיבות, והיתה התעוררות כללית בקרב הנוער המקומי. כאמור היתה דרושקופול עיירה עניה, רוב היהודים התפרנסו ממסחר זעיר, מקניית התבואה ותוצרת אחרת של הכפרים בשביל סוחרי אוסטריה. והנה פרצה המלחמה העולמית הראשונה והעיירה נמצאה במשך 3 שנים בכיבוש האוסטרי-גרמני. בהשפעתם של בן העיירה אלעזר הוכברג, משורר ובעל כשרון, שחזר מאמריקה, ויוסף ספרא, המורה הראשון לעברית בדרושקופול, התחיל הנוער להתארגן ונוסדה אגודת תרבות, "אידישער קולטור-נציונאל בילדונגס פאראייניק", בה לקחו חלק כל חוגי הנוער המקומי. מפעלה הראשון של האגודה היה יסוד ספריה כללית לעברית ואידיש. כאמצעים לספריה שימשו הכנסות הנשפים וההצגות של להקת חובביים מקומית, שבראשה עמדו אלעזר הוכברג ואליעזר כץ. לא ארכו הימים ופרצה פלוגתא מתוך קנאות-שפות בשאלת הזמנת ספרים, והאגודה התפלגה, ובעקבותיה ארגנו הציונים אגודת

סמוך לגבול גליציה במחוז לודמיר, עמדה העיירה דרושקופול, השם הקדום של המקום היה "זשורבניק, אך לאחר שעבר לרשות הרוזן דרוצק-לובצקי, קרא את שמו עליו "דרוצק-פול" ("פול" — עיר ביוונית). עיירה דלה כל השנים. ממנה עד קו הגבול של גליציה 3 ק"מ, עד לודמיר כ-50 ק"מ ועד לוצק כ-60 ק"מ. משערים שבזמן חלוקת פולין נקבע הגבול בין אוסטריה ורוסיה באמצע השטח שבין העיירות סטוינוב מזה ומצד דרושקופול מזה ובתוך העיירה נבנה קסרקטין גדול בשביל חיל המשמר של הגבול. קסרקטין זה על חייליו משך יהודים מהכפרים הסמוכים, שפיתחו שם מסחר זעיר ובמשך הזמן פתחו חנויות סביב הקסרקטין וגם בתוכו, וכך התרכזו שם ישוב יהודי וקמה העיירה. בעל האחוזה, ין זגורסקי, שהיה בעל הקרקע של העיירה והסביבה, דאג ליהודים שנקלטו במקום ובנה להם בית-כנסת גדול.

לפי מסמכים נמצאו בדרושקופול בשנת 1847 — 611 יהודים, במפקד של 1870 — 870, ואילו בשנת 1935 העריכו את מספר היהודים בעיירה ב-1000 נפש. בימים הרחוקים היו, כמעט כולם, חסידים של המגיד מטריסק, רבי יעקב-לייב, האדמו"רים מאוליסק, קוניב, אוליק וסטולין, וכן של רבי של בעלי-מלאכה מלוצק. בשנת 1908, אחרי פטירתו של הרב הזקן ר' נתן, פרצה מחלוקת בשל כסא-הרבנות. המגיד מטריסק מינה מצדו בתור רב לעיירה את ר' פנחס ווינר, וחסידי בלז — אוליסק הביאו להם רב שני, את ר' שמואל-הרש מגליציה. אולם לא ארכו הימים ור' שמואל-הרש הורחק מהעיירה, בגלל התנגדות לו ומלשינות לפני השלטונות, ואז הכתירו

המורים, העסקנים והתלמידים הראשונים של ביה"ס העברי בדרושקופול

גרעין לקיבוצי-ההכשרה בקלוטוב ועוד. כתוצאה מהסכם רוסייה וגרמניה בסוף 1939, שלטו הרוסים בעיירה עד הכיבוש הגרמני בשנת 1941. העבירו הגרמנים הכובשים את יהודי העיירה בעבודות ובדרישות שונות, שלא תמיד יכלו לעמוד בהן, והעמיד מתוכם ועד יהודי לתור עלתם, ואח"כ ריכזו אותם ואת יהודי הכפרים הקרובים בגיטו בתוך העיירה, ולסוף הוציאו את כולם להורג ביום כ"ו אלול תש"ב ליד הבורות שנחפרו על ידי עצמם בפקודת הנאצים. במכתב מרוסיה מאת ווזה, אחד הניצולים מההשמדה, שביקר בדרושקופול, ב-1949, נמסר: העיירה עומדת חרבה, נפח אוקראיני הוביל אותו אל מקום קבר-האחים הגדול וסיפר שהיהודים הובלו בקבוצות אל מקום ההשמדה, תחילה הזקנים, אחריהם הילדים ואח"כ הנשואים. האדם מה נשמה עד שהאכרים ערכו מדורה על התל. כך נכחדו יהודי דרושקופול ע"י הנאצים ועוזריהם ביום המר הנ"ל.

צ. גיהר, א. כץ, צ. ינאי

דוברי עברית שנעשתה ל"אגודת צעירי הציר-נים". אגודה זו הקימה ספרייה עברית-ציונית וביזמתה נוסד בית-הספר העברי העממי בעיירה, שמנהלו הראשון היה בנימין פלומנבוים, בן הרב מלוצק, ונספח לרשת בתי-הספר של "תרבות". לאט לאט פשטה הציונות בעיירה וכבשה את כל הלבבות. גם האבות שהביטו בביטול על הבנים בשטח זה, השלימו עם דרכי הנוער והחלה עליה לארץ-ישראל. בשנת 1920 עלה ארצה אברהם הירשפלד, כחלוץ ראשון מדרוש-קופול (כעת בדגניה), ולאחר שנה עלו צבי ינטיסינאי, יעקב לינדין, מרדכי גוז'נתנומא וישראל ווקמן. ב-1924 עלו ארצה הח"ח: חנה גוז, צפורה גיהר ואליעזר כץ, ומאז נמשכה עליית חלוצים עד 1939. מספר בני העיירה בארץ הוא 112 המהווים 12% מיהודי דרושקופול. ביזמתו של הח' אליעזר כץ התארגן בעיירה עוד ב-1922 "החלוץ", הוקמו נקודות הכשרה באחוזות יהודיות בגליציה וחלוצים מכל פינות פולין באו לקבל שם הכשרה. פעולה זו היתה

אוסטרופוליה—אוסטרופול

ממנו. הוא בנה לו בית-כנסת על יד ביתו והוא מחזיק מנין בשכר ותומך בנצרכים ע"י כך. וכך עומד ר' אברהם'קי הנדיב ועוסק בעניני קהילתו. ולא אחת היו הקהילות הסמוכות מקנאות באוסטרופוליה, שנתברכה באיש כר' אברהם'קי. מי ימנה את גדוליה של קהילת אוסטרופוליה בימים הרחוקים? אגדות מאגדות שונות רק" מו יהודי אוסטרופוליה מסביב לר' אברהם'קי ולדומים לו שחיו ופעלו בעיירתם במשך הדורות. מעסקי היהודים נבנו גם השכנים הגויים, מי מהובלה, מי משרות ומי מעבודה, וע"י כך קנו לעצמם ר' אברהם'קי ואחרים שם טוב גם ביני-הם, והם ברכו את היהודים מפרנסיהם ונוצרו יחד סים טובים בין הגויים והיהודים, וכשבאו ימי הדמים של חילות פטליורה, היתה האוכלוסיה האוקראינית מגן ליהודי אוסטרופוליה; אך לא היה ביכלתם למנוע את הפרעות שערכו חיילי בודיוני (הגנרל הרוסי) בשנת 1919 ביהודי די אוסטרופוליה, עת שנשחטו שלושים יהודים ביניהם אנשים ידועי-שם. כן נפצעו אז רבים ע"י הפורעים ורבים אחרים עזבו את עיירתם בעיר רום ובחוסר כל. מ-3500 יהודים שמנתה קהילת אוסטרופוליה מקץ המלחמה העולמית הראשונה. בשנת 1918 נשארו לפי הספירה האחרונה של 1923 — רק 1300 נפש, כי רבים ברחו והגרו, והעיירה התרוקנה כמעט מיהודיה. במצב זה ירדו גם החיים הצבוריים הכלכליים בעיירה. ד"ר מתתיהו (מוני) קניז'ניק

(המשך)

כאמור בפרק ראשון היתה העיירה אוסטרופוליה מפורסמת בגדוליה בכל הדורות. דור דור וחכמיו, ולא פעם נדמה, כאילו יד ההשגחה היתה בבחירה המכוונת של האישים הדגולים לדור-תיהם, למען יהיו לעזרה להמונים לעת מצוא. הראשון בשרשרת-אישים זו היה הגאון והמקובל ר' שמשון, הנודע בשם ר' שמשון מאוס-טרופוליה, אשר חי במאה ה"ז ונהרג בפולנאיה בידי הקוזקים של חמיל, שכבשו את העיר בשנת 1648. אישיותו של ר' שמשון עטופה עד היום באיצטלה של תעלומה רבה, ורק כמה פרטים קלושים ידועים מחייו הצנועים, מלימודו וממותו הטרגי על קידוש השם. מלבד גדולתו של ר' שמשון בספרו החשוב שפרסם וידיעתו העמוקה בתורת הקבלה, מציינים את מסירותו הרבה לקהילתו ואהבתו העמוקה לישראל. ואם בשטח התורה והקבלה היתה גאותם של בני אוסטרופוליה על ר' שמשון ובשטח הבדיחה על ר' הרשלה'ה הבדחן, אשר יהודים שאבו ממעינו הצלול חכמת-חיים מעשית, הנה קמו להם במרר צת השנים מנהיגי-קהל ואנשי תורה ומעשה שהטביעו את חותמם על חיי קהילתם.

אחד מאנשי סגולה אלה היה ר' אברהם'קי נחומזון ששמו יצא בכל המחוז ומעבר לו, היה עניו ושפל-רוח, אהב תלמידי-חכמים ומוקיר רבנו, מתקרב לאנשי "עמך" ומפרנס עניים בידו הנדיבה. לא מעטים מבני אוסטרופוליה התפרנסו

קוֹנִיב

אוסטרים, חיסלו את ההתחלה הטובה הזאת. כל השנים קיבלו ילדי קוניב את חינוכם המסורתי בחדרים אצל המלמדים ר' אייויק, ר' יעקב-ליבס (רשיש), ר' פסי מלמד ואחרים ואם לא יצאו מהם למדנים, מכל מקום ידעו תורה.

מ"פני" העיירה נחשבה משפחת קריינדל. בניה המשיכו בדרכי אמם אשת-החיל, והתברכו בהם. הם היו גם עשירים וגם נדבנים לפי מושגי העיי-רה בימים ההם. הנוער היה נמשך אל הכרך, כרגיל, והיו שקנו חכמה בקרמניץ ובערים אחרות. שני בתי-קברות היו בקוניב, האחד נחשב לעתיק וגבל עם בית-הקברות של הנוצרים. לפי מצבות שבבית-עלמין זה יש לקבוע שהעיירה מנתה מאות שנים, ולא מעטות הן האגדות שהת-הלכו על הדורות הקודמים, על הנס עם המת, על הצדיק ועוד.

בשנת 1918 משלו בקוניב חילות הגרמנים שחננו באוקראינה. אחריהם היתה העיירה נתון נה לפחד הכנופיות האוקראיניות שעברו בסביבת קוניב. שלטונם של הרוסים נפסק ב-1941 כשהור-פיעו צבאות הנאצים ויהודי העיירה שועבדו ונהרסו עד היסוד, עד שלבסוף הוצאו להורג וגורלם המר הוא גורל כל יהודי ווהלין שנפלה שדודה לפני צר ואויב.

פינחס רשיש

(סוף יבוא)

לודוֹיפּוֹל

חינך דור עברי לאומי וכ-90% מהנוער דברו עברית ורוח לאומית שלטה בעיירה. גם הדור הישן נמשך אחרי הצעירים, ועל זה יעידו אספי הכספים לטובת הקרנות. שני בנינים יפים הוקמו בכוחות הציבור בשביל בית-הספר העברי, הת-קיימה בו גם ספרייה, ומרצים היו באים לבקר בעיירה.

פלישת הגרמנים לחבל ווהלין בשנת 1941 שמה קץ למהלך החיים היהודיים השקטים בעיירה זו. בפעולות ההשמדה של היהודים לא פסחו גם על יהודי לודוויפול. כותב הטורים האלה היה עד למעשי הזוועה בלודוויפול, השתלשלות הענינים בימיה האחרונים של העיירה: בי"א אלול תש"ב (1942) רוכזו כל יהודי העיירה בשטח המגרש הצבאי שליד העיירה, במרחק מה מן היער. מעבר לגדר המגרש החלו לחפור בורות גדולים, שעוררו חשד במרוכזים, ובשעה 6 לפנות ערב הופיע קצין גרמני והודיע שמחר ב"ב בבוקר יוצאו כולם להורג. ההודעה נמסרה בנוכחות חברי היודנראט, ואף הם נכלאו במגרש. ברור היה שהקץ בא, אך נמצאו מאמינים שחיכו

עיירת-גבול בין רוסיה ופולניה אחרי מלחמת העולם הראשונה. מקומה על הנהר הורין, במרחק 40 ק"מ משומסק במחוז קרמניץ. בחלוקת פלך ווהלין בשנת 1920 נשארה קוניב בגבולות רוסיה הנועצתית וההורין שימש קו גבול שסגר על האזור הרוסי. לפני, בימי שלטונם של הצא-רים, חיו בעיירה כשלוש מאות משפחות יהוד-דיות, רובן לא מבוססות, כמו בשאר עיירות ווהלין, חלק בעלי-מלאכה וחלק חנונים, ורק בודדים נחשבו לאמידים. שקטים היו אז החיים הצבוריים הכלכליים, דור בא ודור הלך, אך רוחה המשכילית של קרמניץ הסמוכה היתה מור-גשת בהרבה מקרים. הצדיק ר' יוסילי ספרה, מגזע האדמו"ר ר' אלתר ספרד מאוסטראה, שהת-גורר בעיירה בראשית המאה העשרים, עבר בימי המלחמה (לערך 1914) לאוסטראה ובשנת 1916 נדד לאודיסה, שם נפטר. בנו ר' אברהמלי ישב זמן-מה בקוניב וממנה נדד לגור בברוקלין (אמריקה), ואעפ"י שחלק מבני המקום היו חסידים, היתה השפעת רוח הזמן די מספיקה לפתיחת חדר מתוקן של עזרא רוזנ-שטרום בשנת 1909. למעלה משלושים ילד למדו בחדר זה עברית בעברית, ובתחילה היו הילדים סופגים את הלימוד העברי ואת רוח הלאום, אך גורמי הזמן והמלחמה שפרצה בין הרוסים וה-

היהודים הכירו את העיירה לודוויפול בשם „סלישץ גדול". עצם השם לודוויפול ניתן לעיירה על שם בעליה מלפני מאות בשנים, לודוויק מפולין, שהיה מפורסם בזמנו והרבה אגדות מסופרות עליו. עיירה זו עמדה לפני כ-150 שנה בקרבת הארמון הפולני העתיק, שבמרחק 2 ק"מ לומטרים מהעיירה, וכנראה היתה אז זעירה, קרוב לודאי שאחרי שריפה גדולה הועתקה למקומה הנוכחי. כעת עומדת העיירה במרחק 30 וירסטאות מקורץ, בדרך המובילה להושץ והלאה לזווייהיל. היהודים שהיוו את רוב האוכלו-סיה המקומית היו מרוכזים במרכז העיירה, ואילו הגויים בצדדיה. לפי המפקדים הרוסים לפני מלחמת העולם הראשונה נמנו בעיירה במפקד של 1847 — 286 יהודים, ובמפקד שני משנת 1897 — 1210 נפש, (בתוך האוכלוסיה הכללית של 1428 תושבים). אחרי זה רבו היהודים בעיירה, ובימי השלטון הפולני (1920—1939) הגיע מספרם ל-1700 נפש.

בתקופה האחרונה התפתחה בלודוויפול פעולה ציונית ותרבותית ענפה. בית-הספר „תרבות"

שברחו עם הצבא האדום לרוסיה ומבין הניצולים בעיירה הגיעו כבר שבעה אנשים לארץ, ואלה הם: גיטרמן יוסף ואשתו מלכה עם ילד — יונה בוקובסקי, יהודה רבר ואחרים.

אחרי השחרור מעול הנאצים חזרתי לעיירה ולא מצאתי בה כל נפש יהודית חיה. תל-חרבות, שרידי אודים. גם הכפרים שמסביב לעיירה נהרסו בתגרות והתנפלויות של אוקראינים ופר לנים ולדוויפול נמחקה.

יום הזכרון ליהודי לדוויפול הוא י"ב באלול תש"ב.

זא סטעא לי ירוסס יתח חיי יהודה רבר

לנס. ההמון נרדם, אך בודדים לא השלימו עם המחשבה ללכת לקראת המות כצאן לטבח ועם אשמורת הבוקר טיפסו אחדים על גדר התיל ונמלטו תחת מטר יריות אל היער. כשמונה מאות איש נרצחו באותו בוקר ע"י השוטרים האוקראינים, — שליחי הנאצים, מלבד מספר גדול הרוגים ברחובות העיירה שנקברו ברחובות ללא אבחנה. הנרצחים הושלכו לשני הבורות שנחפרו, גברים לחוד ונשים עם ילדים לחוד. הד היריות הגיע אל היער, במקום שהחלו להת- אסף הניצולים, שמספרם הגיע ל-35. אך בפער לות פרטיזניות נהרגו רבים מהם. מתוך אלה

ורקוביץ

יהודי המקום עסקו במסחר ובמלאכת-יד, בי- חוד הצטיינו במסחר התבואה ובשנים האחרונות גם בסחר העץ. בעיירה נמצאו שתי טחנות קמח וארבעה בתי-כד. אך כדרך העיירות הקטנות מקור חשוב לפדיון ופרנסה היוו הירידים שהת- קיימו אחת לשבועיים.

רוב יהודי ורקוביץ היו יודעי תורה ובקיאים בש"ס ופוסקים. מוסדות ציבור שונים היו קיימים בעיירה, כגון: חב' בקור חולים, גמילות חסדים, פדיון שבויים, הכנסת כלה ונוסף על אלו גם חב' משניות וחב' ש"ס, לא חסרו גם יהודים שידם רב להם בחכמת הקבלה.

יהודי העיירה נחלקו לחסידי טריסק וחסידי אוליק. פעמים בשנה היו הרביים פוקדים את חסידיהם, ויש לציין לשבחם שחסידי טריסק השתתפו בשמחת האוליקאים וכן להיפך.

בשנים האחרונות ישב על כסא הרבנות הרב ר' שמואל רוטנברג, איש יפה-תואר ומפולג

העיירה ורקוביץ נמנית בין הישובים העתי- קים של ווהלין. בתקופה שקדמה לחלוקת פולין נחשבה על מחוז לוצק והרוסים קבעו במחוז דובנא המרוחקת 18 וירסטאות ממנה.

כפי שנראה ממפקד האוכלוסין משנת 1765, נמצאו אז בעיירה 70 משפחה ובתוכן 322 יהודי- דים. בשנת 1778 הגיע מספר היהודים ל-81 משפחה וב-1787 — 91 משפחה. האוכלוסיה היהודית בעיירה הלכה וגדלה ובמפקדים האחר- נים מנתה 847 יהודים בשנת 1847, 1199 בשנת 1897, ובשנות השלושים למאתנו כבר היו בה 1500 יהודים, בערך.

מצד אחד היתה העיירה מאוכלסת רק יהודי- דים, פרט לשתי משפחות צ'כיות ומשפחה אחת אוקראינית, אולם מצד שני עטרוה ארבעה ישובים של לא-יהודים. הנהר סטובלקה הפריד בין העיירה לבין הכפר האוקראיני בדרך העולה לדובנא.

אגודת בית"ר בשנת 1935 בורקוביץ

זו יתד ופינה ל"חדר המתוקן" שמוריו היו: ליפא סודוביצר, נחום קרמר, יצחק גרושקא ושמואל גורדיצר, בני אלכסנדריה (*), ויצחק גל"שטיין איש ורקוביץ.

בשנות המלחמה הראשונות נוסד בעיירה בית ספר עברי ל-40 ילד מחוסרי אמצעים ע"י חברות מתנדבות. לא רק ההוראה ניתנה בו חינם, אלא גם ספרים, מחברות ונעלים. בית ספר זה נתמד בחלקו גם ע"י הועד הציוני המקומי.

בשנת 1919 נפתח בורקוביץ בית ספר מיסודו של "תרבות" ולמדו בו 150 ילד. חלק מחניכי בית ספר זה נמצאים בארץ. יושב ראש ועד

בתורה ובחכמה. ביתו היה פתוח לרווחה לכל דורש. רבנים מיוצאי חלציו ישבו בכמה עיירות וערי הסביבה. בנו הבכור ר' משה-יוסף היה רב ברובנה ובנו השני הרב ר' חיים ברדזיביל. נכדו ר' שמואל-משה-אליעזר — רב ורב מטעם ברוב-נה, נכדו ר' דוד ב"ר חיים — רב ברדזיביל ונינו ר' דוד ב"ר שמואל-משה אליעזר — רב בקליבאן. חתנו ר' אליעזר לויין היה רב בלוצק. על כסאו של הרב ר' שמואל הזקן ישב אחריו חתנו הרב ר' מאיר-חיים שוחט מסטפאן, שנפטר שבועיים לפני השואה.

החינוך בעיירה היה מסורתי כל השנים, אך

חברי "החלוץ" בורקוביץ בשנת 1932

ההורים היה הרב מאיר-חיים שוחט. בביה"ס היו 4 מורים ללימודים העבריים, המורה שפונברג לשפת המדינה וללימודים כלליים ור' פסח גלמן מלמד גמרא. הנהלת המוסד היתה בידי כותבת הטורים האלה. עם כניסת הבולשביקים לעיירה היתה ראשית פעולתם לסגור את בית הספר העברי. העבודה הציונית נשתתקה אז לזמן-מה. בימי מלחמת האזרחים באוקראינה נערך שוד החנויות בורקוביץ ביום 9 בדצמבר 1919 ע"י חיילים אוקראינים.

בשנת 1920 נוסד החלוץ הכללי ובסוף שנה זאת עלו ראשוני החלוצים ארצה: מיכל סליבקה, פנינה פינהו, יעקב ותמר ברסמן. כל בני העיירה וגם נוער מהסביבה התכנסו בבית-המדרש לאסיפת פרידה בהשתתפותו של הח' מלכין שהוזמן במיוחד לכבוד המאורע.

ההסתדרות הציונית הכללית היתה המושלת

בסוף המאה הי"ט החלו רוחות חדשות מנשבות בעיירות ווהלין וגם על ורקוביץ הנידחת לא פסחו. יחד עם רעיון חיבת ציון ירד עליהם בולמוס של השכלה. בין אלה ש"נתפשו" להשכלה יש לציין את האברך בן-ציון קופיט, שו"ב לפי אמנותו, שהיה משתתף בסתר בכל פעולה תרבותית וציונית. הרוח החיה בשטח הפעולה הציבורית והציונית היה ישראל ליו, שהיה מכנס במרתפו של בית זייף את כל הנוער המקומי ומרצה לפנייהם על דברי ימי-ישראל, על חיבת ציון ובכלל על כל השאלות שניסרו אז בעולם היהודי. הוא יסד בשנת 1906 את הספרייה העממית שהשתמשו בה רוב תושבי העיירה לרבות תלמידי בית הספר.

עבודת הנוער במחותרת עשתה את פעולתה ועוד בראשית המאה הנוכחית החליטו מספר הורים: יעקב ספיר, פייבל וינוקור, משה לובשיס ויצחק בורקא, להזמין את הצעיר אברהם-מל וקס להורות לבניהם עברית בעברית. מהתחלה צנועה

(* שלושת האחרונים נמצאים בארץ.

נוער עסק בציונות והתכונן לעלות ארצה. עד שבשנת 1941 נכנסו קלגסי היטלר לעיירה ושמו קץ לקהילה יהודית תוססת. בימים הראשונים לא הראו הנאצים יחס איבה מיוחד ליהודים, אך בסוף נתגלה פרצופם האמיתי. אחרי הקרבנות הראשונים שנפלו מידיהם: העסקן הציוני ד"ר באט וחיים רוזנבוים, החלו ימי דיכוי, התעללות והשפלה עד שהגיע היום המר והנמהר, הוא כ"ו בתשרי תש"ג, בו אספו את כל תושבי העיירה היהודים, אנשים, נשים וטף, זקנים ויונקי שדים והוציאו אותם בעגלות אל מחוץ לעיירה ושם המיתום יחד עם יהודי הסביבה וקברום בבור אחד 1200 נפש.

רק כ-30 איש הצליחו להסתתר במרתף בבית סגל. כשהתכוננו לבריחה הדליק אחד מהם, משה גרינשפן, אחד הבתים לשם הסוואה, כדי להמלט בשעת ההמולה, אך רובם נתפסו ואת משה גרינשפן זרקו חי לתוך הבית הבורע.

שרה לובשיס

מלניצה

שר היה למצוא בעיירה, וברור היה שכונתו היתה למנוע יסוד בי"ס עברי במקום. באין ברירה, למדו עברית מפי מורים פרטיים (מאיר לנדוי וזלמן) שישבו בעיירה. יצוי, שרוח עברית-ציונית הורגשה יפה במלניצה. כבר ב-1921 נוסדה אגודה של ציונים כלליים ובחלקו של כותב הטורים נפל להיות חבר הועד של האגודה מאז הוסדה על עלייתו לארץ בשנת 1935. כן ישבו בוועד האגודה הזאת: נטע גוד-מיצ'ר, מאיר לנדוי, בצלאל קירונר, ישראל בטר ואח. לאחר שנים, כשהתארגן בית"ר במלניצה — עמד בצד הציונים הכלליים ופעל אתם יחד. כן נוסדו אותו זמן „התאחדות“, הח' לוח' והשוה"צ. בין הנוער שהיה בהחלוץ היו אוהדים לקומוניסטים, ולא אחת נפל ריב בין הציונים הכלליים והבית"ר מזה ובין החלוץ והאידישאים-הקומוניסטים מזה. בעיקר היתה גטושה מלחמה מסביב לספריה, שעמדה תחת דגל „תרבות“, והחלוצים עם הקומוניסטים רצו להעבירה על שם י. ל. פרץ. לסוף נצחו הציונים והספריה נשארה ברשותם תחת שמה של „תרבות“. ועד לקרן קימת לישראל משותף היה בעיירה והפעולה לטובת הקרנות היתה חזקה. עם פרוץ מלחמת העולם השניה חזרו הרוב סים לעיירה. המצב הלך ונשתנה לרעה, ולא ארכו הימים והעיירה נכנסה תחת עול הגרמנים. הם מינו נציגים של היהודים וקראו להם „יודן-ראט“ ופקדו למנות מספר שוטרים יהודים, שבאמצעותם ניצלו את היהודים המקומיים.

ברחובה של ורקוביץ. חברי הועד היו: יעקב ספיר יו"ר, משה שורצמן, וולף בנדר מהמבוגרים ומהנוער מנחם שיינבין ושרה לובשיס (מזכירה). הציונים בורקוביץ התארגנו תחילה בהסתדרות אחידה, אך נפלגו במשך הזמן ובבחירות לקונגרס כבר התחרו ביניהם: על המשמר, עת לבנות, מזרחי, דרוור ו„התאחדות“. בשנת 1925 היה מורכב הועד הציוני מד"ר באט, משה שורצמן — כלליים; ו. ולדמן — התאחדות; ישראל לין — מזרחי; אהרן זמרוזין, לנטשנר, בנדר — שמאליים. כל הסיעות עבדו יחד בהרמוניה שלמה. התקיים גם ארגון „בית"ר“ חזק, הודות לשמריותו ספיר שהיה מקובל בעיירה. מחברי הארגון יש לציין את: האחים וואווע לובשיס, אברהם ומאטי לובשיס, ישעיהו שטייבלמכר ושמואל בורקא (כעת בארץ) ואח. למרות מצבם החמרי הירוד של יהודי ורקוביץ בשנים האחרונות תחת שלטון הפולנים, לרגל עומס המסים הכבד, רקמו הזקנים את מסכת חייהם המסורתיים והסתגלו למצבם הקשה, וה'

העיירה מלניצה נמצאה במרחק 10 ק"מ מתחנת הרכבת גולובי, ואותו מרחק מתחנת הרכבת פבורסק, מצד שני. היתה זו עיירת-מסחר מפותחה ומאוכלסת במחוז קובל. מכפרי הסביבה הרבים היו באים בכל יום ד' בשבוע לירידים לקנות בעיירה ולמכור שם את תוצרת הכפר. המסחר היה בידי היהודים, רובם התפרנסו עליו ומצבם היה טוב.

מראשית המאה הנוכחית הלכה והתפתחה העיירה מבחינה מסחרית וציבורית כאחת. אחרי מלחמת העולם הראשונה נבחרה קהילה דימו-קרטית. על כסא הרבנות ישב אז הרב ר' אברהם פינקלשטיין, ומשפטן ירש את מקומו חתנו הרב אריה ספרד (שעבר מיזראן). רוב יהודי מלניצה היו חסידים של האדמו"רים סטולין, טריסק ואוליק, ולכל כת היה בית-תפילה מיוחד. מלבד זאת היה בית-כנסת רביעי כללי.

בשנת 1847 היו במלניצה 640 יהודים; ב-1897 — 1509 יהודים וב-1935 כבר נאמד מספר היהודים בעיירה כ-2500 נפש, שהיוו כמחצית האוכלוסיה הכללית המקומית. בתי היהודים היו במר"כז העיירה, ואילו של הגויים בקצוי העיירה.

מלבד מוסדות החסד שבכל עיירה אוקראינית, התקיימה במלניצה ספריה כללית-ציבורית. בימי שלטון הפולנים (1920—1939) התקיים בית-ספר עממי פולני שהיה פתוח לילדי ישראל ובו הוקדש שעור לתורה, בתור לימוד-דת. כש-רצו הציונים להקים בית-ספר עברי של „תרבות“ פסל המפקח על החינוך את הבנינים שאפ'

בכפרים, וכך ניצלו (כעת הנם בדרכים באירר-פה). מלבד אלה ניצל יהודי אחד שהיה ספק של עופות לגרמנים, וחייל גרמני יעץ לו להסתלק יום לפני ההשמדה, וכן הנערה חיה פלץ, שהתחבאה בכפר אצל נוצרים מכירים. היא ביקרה במלניצה אחרי יציאת הגרמנים ומסרה על חורבן העיירה. מוסרים שבו מלניצה, יצחק צורף, אדם אמיד, הגיע לכפר קריבלין והסתתר אצל יעקב ליסקוביץ (נוצרי), שהיה שופט ואדם מתקדם. אך אס-כי צורף זה מסר לליסקוביץ את כל הונו, קם המארח פעם בלילה ורצח בגרון את צורף. את אנשי היודן-ראט השוטרים היהודים הוציאו להורג אחרי האקציה השניה. כך חוסלה מלניצה היהודית בתש"ב.

מנחם שמש

וולאדימיריץ

כלל היה הנוער מאורגן באגודות ציוניות: הת-אחדות, השומר-הצעיר, בית-ר, החלוץ ואח, והיה גם נוער קומוניסטי בעיירה. מולאדימיריץ היתה עליה מוגברת לא"י, על זה יעיד מספר החלוצים וסתם עולים הנמצאים בארץ.

בשנת 1941 נכנסו הגרמנים ושפכו את של-טונם על העיירה. צר ומר נעשה ליהודים. באחד הימים נתבעו להכניס את כל הזהב שלהם לשלטונות, דבר שכמעט לא היה אצלם בנמצא. אז הופיע הכומר הקתולי (פולני) ומסר את שעון הזהב שלו וטבעותיו כופר היהודים ובקש רחמים על שכניו אלה. יצויין שאותו כומר מנע פוגרום ביהודי וולאדימיריץ עם כניסת חיל הכיבוש הפולני ב-1920 לעיירה, מתוך האשמות שוא על קשרים עם הבולשביקים שהיו במקום לפני זה.

כפי שמסרו ניצולי וולאדימיריץ, הוצאו יהודי העיירה ע"י הגרמנים והאוקראינים אל החורשה שמאחורי העיירה והומתו שם במשך יום אחד, הוא ט"ו אלול תש"ב. הקדושים נקברו בבור שנצטוו לחפור במו ידיהם זמן-מה לפני זה.

צבי שוסטק

באחד הימים ב-1941 אספו הגרמנים כחמש מאות גברים בריאים לעבודה, כביכול. למעשה הובילו אל בית-המטבחים שבקצה העיירה. שם הוכן בור גדול מראש. את הנאספים דחפו דרך דלת צרה החוצה וירו בכל אחד, והוא נפל ישר אל הבור שכוסה בסיד וחול, כתום המעשה. חרדה אחזה את יהודי העיירה, קינאו בצעירים שהובלו ע"י הצבא האדום לרוסיה והיאוש אכל את כולם. כעבור זמן-מה אספו את שאר היהודים לאותו בית-מטבחים ורצחו שם זקן וטף, והשליכו לבור שני. וכאן קרה דבר: שני ילדים בני 10, בערך, יצחק שוויבל ובן יעקב ליטבר, לא נפגעו מכדורי המרצחים והם יצאו בלילה מן הבור, כשהם ערומים, והגיעו לבית נוצרי סמוך ובקשו מחסה. הנוצרי נתן להם בגדים ישנים ולחם ושלחם לנפשם. מאז הם התהלכו

וולאדימיריץ — אחת העיירות הוותיקות של ווהלין במחוז לוצק. בתקופת שלטון הפולנים (1920—1939) הועבדה למחוז סרני. היא נמצאת בסביבת ביצות פוליסיה ובין יערות בצדי דרכים. עיירה דלה שלא התקדמה בהרבה עד יומה האחרון. בחלוקה האחרונה של ווהלין בין רוסיה ופולניה נשארה וולאדימיריץ בצד הפולני, והיתה סמוכה לגבול רוסיה.

לפי מקורות גרו בוולאדימיריץ בשנת 1765 — 110 יהודים ובסביבתה עוד 49 ובס"ה נמנו אז על הקהילה הזאת 159 יהודים. ב-1787 נשארו בוולאדימיריץ רק 64 יהודים, נראה שכמה יהודים עזבוה מסיבות בלתי ידועות. עפ"י מפקדי הרוסים נראה שבשנת 1847 נמצאו בה שוב 251 יהודים ולאחר 50 שנה, ב-1897, עלה מספרם ל-1024 יהודים, שהיוו שליש מהאוכלוסיה הכ-ללית במקום. בשנת 1930, בשלטון הפולני, מנתה העיירה כ-3000 יהודים.

רבים מיהודי העיירה היו חסידים ושני רבנים ישבו בעיירה בתקופה האחרונה: ר' שלמה-יעקב שליט"א ור' שלמה קטן. בעיירה התקיימו בית-ספר „תרבות" ושתי ספריות, אחת של הציר-נים והשניה (לאידיש) של הבלתי-ציונים. בדרך

אוסטרוויץ

אוסטרוויץ משך שנים רבות. על מספר היהודים בעיירה ידוע, שבשנת 1847 היו בעיירה 333 יהודים ולפי המפקד משנת 1897 הגיע מספרם ל-636 נפש. בתקופת השלטון הפולני האחרון העריכו את מספר היהודים בעיירה ביותר משמונה מאות נפש. יהודי אוסטרוויץ עסקו במלאכות שונות וב-

אוסטרוויץ היתה עיירה זעירה במחוז דובנא, בה עמדו 70—80 בתים ישנים של יהודים וטביבם כפר גדול של אוקראינים. ממנה עד מלינוב כ-14 ק"מ ועד טרוביץ כ-15 ק"מ. אדמת העיירה היתה נחלתו של הדוכס הפולני לידיחובסקי, ומאחוזתו שליד העיירה התפרנסו יהודים רבים. דוכס זה היה תומך במוסדות הקהל וברבה של

קשים מיום ליום. ברם היהודים התמימים של אוסטרוויץ רצו להאמין שגם שלטון רשע זה יחלוף. אך עד מהרה התאכזבו: הכובשים העבירו את כל יהודי העיירה למלינוב וכלאום שם בגיטו, בו התענו, חלו וכמה מהם מתו עד שהגיע היום המר — כ"ו בתשרי תש"ב, בו הוצאו יחד עם יהודי עיירות אחרות אל הדרך למורוביץ ושם נרצחו. את ראשו של רבה של אוסטרוויץ ראו אנשים מתגוללת בצד הדרך ולא ידוע באיזו מסיבות ניתזה.

כמנין נפשות, בערך, נשארו לפליטה מקה"ל לת אוסטרוויץ, מחציתן הגיעה ארצה אחרי שנות נדודים. בין אלה נערה אחת שהתחבאה בבית צ'כי בכפר. ופסיה שטיינשנייד, שעלתה בידה להמלט מן הגיטו לפני השחיטה.

יעקב קופר

טרוביץ (טורגוביצה)

לציונים גם מתנגדים — מצדדי ה"בונד", אך השפעתם לא היתה רבה.

בטרוביץ עמד בית-כנסת עתיק ועליו סיפרו אגדות שונות. הוא עלה באש בשנת 1940. בבית-הקברות שבעיירה נשתמרו כמה מצבות עתיקות. במסע הגרמנים-הנאצים על פני ווהלין נפלה גם טרוביץ לתחום כיבושם, ויהודיה טעמו את טעם שלטונם האכזרי. הם דוכאו והושפלו ונוצלו. ומשמעו על תעלולי הנאצים בישובים אחרים עזבו את בתיהם והסתתרו ביער הגדול. הדבר לא נעלם מעיני השכנים-הגויים, שחיו אתם קודם בשלום, והם עלו עליהם ורצחו את רובם בגרזנים ובאלות. כך הושמדו יהודי טרוביץ לפי סיפורי אחד הניצולים. אחרים מצאו את סופם הטרגי בעיירות הסמוכות מידי הנאצים. רק בידי מעטים עלה לברוח מגיא ההרגה.

מ. י. וו.

מסחר זעיר. רובם הגדול היו חסידים והתחלקו בשלושה בתי תפילה: של חסידי אוליק, חסידי טריסק ובית-כנסת כללי. כמה מלמדים ותיקים החזיקו "חדרים", בהם לימדו את הנערים "עברי" וחומש, והיו מהם שנדדו לישיבות לשאוב תורה. טעמה אוסטרוויץ את טעם המלחמה העולמית הראשונה, ימים קשים עברו אז עליה, אך מקץ המלחמה החלו החיים לחזור בה למסלולם. משנת 1920 שלטו בה הפולנים, ובספטמבר 1939 חזרו הרוסים וכבשוה מידי הפולנים. לא ארכו הימים והרוסים נסוגו מהחבל הווהליני ולעיירה נכנסו הגרמנים. בראשית שלטונם אספו 150 איש מיהודי המקום והובילום למקום בלתי ידוע. סבורים היו שנלקחו לעבודה, אך עד מהרה הוברר שכולם הוצאו להורג ביער שבין אוסטרוויץ ולוצק. אחרי זה החלו הנגישות החיים נעשו

עיירה יהודית במחוז דובנא, סמוכה למלינוב, כ-25 ק"מ מלוצק בסביבת יערות וביצות. בתוך העיירה זרם הנהר סטיר וקלט את הנהר איקבה מצד דובנא. יער גדול השתרע במרחק 3 ק"מ מהעיירה ובו עבדו בני העיירה והסביבה. לפי מקורות מוסמכים היו בעיירה בשנת 1847—793 יהודים, ומתוך מפקד האוכלוסיה ב-1897 נראה שבאותו זמן הגיע מספר התושבים בעיירה ל-3677, שבהם היו 1299 יהודים.

יהודים עממיים ווהליניים היו בני טרוביץ מדורי דורות, וחייהם פשוטים וצנועים, אך בימי השלטון הפולני האחרון (1920—1939) ניכרה התפתחות והתקדמות בעיירה. בשורת ציון הגיעה גם לעיירה זו והנוער שלה התעורר והתכונן לעלות ארצה. אמנם הדבר לא היה לרוחם של רבים מהדור הישן, אך לידי מלחמה לא הגיע. רוח הזמן פעל וכיוון את הענינים גם כאן. היו

וישגורודוק

נובילית והגליצאיות, גם הרבי מטריסק היה מב"ק בעיירה והחסידים נהרו אליו בהמון. חמשה בתי מדרשות וקלויזים עמדו בווישגורודק. רב העיירה בתקופה האחרונה היה ר' מאיר פרנקל, איש פעלים ובעל השפעה בעדתו.

כשהותרו כבלי השלטון הצארי התעוררו כמה מבני העיירה לארגונים צבוריים ופוליטיים. נוסדה אגודה ציונית, שבין ראשיה היה שמחה פרנקל, בנו של הרב. הנוער התחיל לחלום על עליה לא"י והצטרף לשורות "החלוץ". ואכן, כמה מהם עלו ארצה וכמה חיכו לתורם לעליה ולא זכו לעלות.

וישגורודוק — עיירה קטנה במחוז קרמניץ, במרחק 40 ק"מ ממנה, מאוכלסת יהודים ואוקראינים. בבדיקת האוכלוסיה ע"י הרוסים בשנת 1947 נמצאו בה 1018 יהודים, ולפי הספירה משנת 1897 מנתה 1078 יהודים מבין 2169 תושביה. לפי זה נראה שמחצית מתושבי העיירה היו יהודים. בשנים האחרונות האוכלוסיה היהודית בעיירה ירדה ב-20—25 אחוזים, מסיבות הגירה לארצות הברית, עליה לארץ-ישראל ועזיבתן של כמה ממשפחותיה הותיקות.

יהודי העיירה היו ברובם הגדול חרדים וחסידים, ביחוד היתה השפעה רבה לשושלות הצ'ר-

בעקבותיה שינויים יסודיים, אך הכובשים הגרמנים שלאחר-כך הביאו כליה גמורה על יהודי העיירה. הנאצים השמידו את כל יהודי וישגורו-דוק ללא רחם וחיסלו את הקהילה, ורק כמה ספורים נשארו לפליטה מבין יהודי העיירה.

ישראל טודמן

פּוּצ' אֵי יב

בראשית מלחמת העולם הראשונה גורשו יהודי העיירה ממנה, כיון שהיתה סמוכה לגבול האוסטרי, רבים מהם מצאו מקלט ברדזיבילוב, ואח"כ החלו לחזור לבתיהם, וכשנקבע שלטון הפולנים חזרו לחייהם הקודמים.

גם לפוצ'אייב הגיע רעיון התחיה, ונמצאו בה חלוצים שעלו ארצה. מהעסקנים הציונים ראשי-הציבור בעיירה זו היו ידועים: משפחת גנדלמן, צ'צקיס ואחרים.

בהשמדת היהודים ע"י הגרמנים-הנאצים ב-1942 הושמדו גם יהודי פוצ'אייב.

יצחק גולצברג

קמין-קשירסק

אותם בעבודות-כפיה. אח"כ ריכזו אותם בגיטו, ולילה לילה היה מופיע קומיסר המחוז הנס מיכאליס להתעלל ביהודים ולרצוח איש או שנים. צעדו הראשון היה: לקח אשה צעירה מביתה וכשהחזירה אחרי שעות ירה בה בחדרה וסטר על הלחי לבעלה בגערה: למה הרגת את האשה? ומיד ציוה לקברה בלי רעש ולוויה.

בר"ח אלול תש"א תפסו הגרמנים והשוטרים האוקראינים כ-80 יהודים-גברים ברחובות, ואף הוציאו מבתים והובילום אל היער יאזורה, מרחק 5 ק"מ מהעיירה, ושם הרגום ביריות. האקציה השניה נערכה ביום כ"ז אב תש"ב (10.8.1942). היהודים שבגיטו נצטוו לצאת אל מול בית-העלמין לחלוקת תעודות-עבודה (שיינן), וכמעט כולם קיימו את הפקודה (מלבד מעטים שבחרו להסתתר בגיטו). שם פשטו את בגדיהם והבי-דילו מהם 650 איש כמוכשרים לעבודה, ולמעלה מ-2000 שולחו בין משמרות מזויינים אל בית-העלמין שממולם, ישר אל שני בורות גדולים. באותו יום הובאו למקום זה כמה מאות צוענים שנרצחו ליד הבורות האלה והושלכו לתוכם. קרבנות היהודים נזרקו על גוויות הצוענים. את הילדים זרקו חיים לבור שני — „חבל על כדר רים", הפליט קצין גרמני. את 650 המאושרים שקיבלו תעודה לעבודה השאירו שם במרתפים-

בתקופת הפרעות ביהודי ווהלין, ע"י מחנות האוקראינים, עזבו רוב יהודי המקום את בתיהם ונדדו לקרמניץ ולעיירות הסביבה, ורק לאחר ששקטו הרוחות חזר חלק מהם לעיירה. היתה זו תקופת ירידה זמנית לעיירה ועם קביעת שלטון הפולנים החלה לעלות שוב ואף להתפתח. כניסת הרוסים ב-1939 לוישגורודוק הביאה

מהלך 20 ק"מ מרדזיבילוב ו-24 ק"מ מקרמ-ניץ שכנה העיירה הידועה ברוסיה פוצ'אייב, שנמנתה על מחוז קרמניץ. בפוצ'אייב זו עמדה כנסיה נוצרית גדולה, הידועה בשם „פוצ'אייב-סקיה לאורה", שמשכה מאמינים-פראבוסלבים מכל קצוות רוסיה. בין התושבים האוקראינים שבעיירה ישבו כ-1400 יהודים שעסקו בהכנת תמונות הקדושים ומסגרות להן בשביל עולי-רגל משלהם. כן היו היהודים קונים את הדבש מנזירי ומשרתי הכנסיה וחוכרים מהם את גני הפרי הרבים שהיו לכנסיה. בעיירה היו נערכים ירידים אחדים לשבוע והמונים נוצרים באו אליהם כדי להשתחוות בכנסיה הקדושה.

בסביבת יערות וביצות במחוז קובל שכנה קמין-קשירסק, עיירה חסידית קטנה, שהיתה בנויה יפה ובטעם. בתוכה זרם נהר, שמימיו נפלו לפריפט. העיירה נמנתה על מחוז קובל, ותחת שלטון הפולנים הוכרזה כעיר מחוז.

מספר היהודים בעיירה: בשנת 1847 — 862 נפש; בשנת 1897 — 1189 (מתוך מספר כללי של 1220 תושבים). בשנת 1939 מנו בעיירה כ-3000 יהודים.

בעיירה גר משך שתי עשרות שנים האדמו"ר מקוברין — רבינוביץ. רב העיירה ר' מרדכי פרלין נפטר כשנה לפני הכיבוש הנאצי. בראש הקהילה העמד ר' שבתי (שפי) זפרן. רוב ילדי העיירה למדו בבית-הספר העברי שהוחזק ע"י ועד הקהילה.

בני הנוער המקומי שחיו בפרכים הביאו את רעיון ציון לעיירתם והם ארגנו אגודות ציוניות לזרמיהן „החלוץ".

הרוסים נכנסו לעיירה ביום 17 ספטמבר 1939 ומשלו בה עד הכיבוש הגרמני ב-29 ביולי 1941, אז היו בעיירה 2300 נפש יהודים. הכובשים מנו יודן-ראט ובאמצעותו סחטו מהיהודים אספקה, חפצים, זהב, הטילו קונטריבוציות ועוד והעבידו

ושם התנקש בו יהודי (ספר) בתער ופצעו. אז עלתה חמתו על היהודים ופקד להשמיד גם את 60 המומחים שבחר לעבודה בקמין-קשירסק. אחרי גירוש הגרמנים מצאו החוזרים את העיירה ריקה, הבתים שוממים מאין יהודים בהם. מני צולי העיירה הגיעו ארצה: יעקב גולדשטיין ומשפחתו, אבא קלורמן, ליביל סגל, שושנה פרצ'יק ובנה, בן-ציון מליק, אברהם רופא ובנו, הינדה גבאי, אברהם ושרה ביבר. ושושנה פרצ'יק ושמי גולדשטיין

חפירות שלושה ימים, ללא אוכל ומגן, ומש- הותאם בשבילים הגיטו הוחזרו לתוכו וסדרו אותם בקבוצות (ארטלים) לעבודה. ביום כ"ט חשון תש"ב (2.11.1942) נערכה ע"י הנס מיכאילס רשימה של המומחים מבין העובדים בין הקבוצות ורמז נזרק לנשארם: „ובכן מה אתם מוסיפים לשבת כאן?״ היה זה די ומובן וכל שארית היהודים ברחו מיד מהעי- רה, אך נתפסו בדרכים. רק חלק מהם התרכזו ביער. אותו יום ביקר הנס הצורר בלובשוב

וּיֵאָזוּבָקָה

והיו מתכנסים סוחרים, קונים ומוכרים ומתווכים לרוב מכל הסביבה. הגויים היו בוחרים למכור את סחורותיהם ליהודי וויאזובקה במחיר וב- תנאים נוחים יותר מאשר לאחרים, מתוך אימון רב. בין יהודי העיירה היו אנשי תורה שישבו והגו בספר וסמכו על נאמניהם בניהול עסקיהם. סוחרים מכובדים היו: ר' יעקב רוזנמן, ר' שמחה, ר' משה סלובודקר (מחסידי הורנסטייפל), ר' ישעיה כץ (סוחר יערות גדול) ואחיו ר' עזריאל (חניך ישיבות גדולות ולמדן, שדאג להרביץ תורה ברבים) ואחרים.

ימי בקורם של האדמורים בוויאזובקה היו ימי חג לחסידיו של הרבי השוהה בעיירה, ללא השתתפותם כמובן, של חסידי הרבי השני, וכן להפך, אך קנאה לא התבלטה כלל.

בני הדור הצעיר יצאו בדרכי האבות בלימוד תורה, בשמירת-שבת ובדרכי חיים אחרות. הק- טנים למדו ב"חדרים" ושאפו להצטיין למען יצ- ליחו בבחינה שהמלמד בא לערוך בשבת לפני אבא. כך חיו יהודי וויאזובקה כל השנים עד המהפכה ברוסיה ואף זמן מה אחריה.

אשרי עין שראתה את יהודי וויאזובקה בח- ייהם, ואוי לאזנים ששמעו על הרצחם בידי רשעי הדור, חיות הטרף בדמות אדם. בלב נשבר מבכה עם ישראל את בניו שהושמדו בגזירות תש"א— תש"ב ובתוכם את אחינו ואחיותינו התמימים והישרים מוויאזובקה.

הרב אברהם רוזין

לא לרבים ידוע שם העיירה הזעירה וויאזוב- קה שבמחוז אוברוטש. היתה זו עיירה קטנה בכמות אך גדולה באיכות, ומקומה בין קורוסטין ונארודיטש. כמאה משפחות יהודיות התגוררו בעיירה (לערך 500 נפש), שעסקו בעיקר ביערות הרבים שבסביבת העיירה, התפרנסו יפה, לפי מושגי העיירה, וראו נחת בחייהם.

וויאזובקה היתה קן לחסידי טשנוביל והור- ניסטייפל. החסידים היו דבקים בצדיקיהם בכל לבם ונפשם, לא עשו עסק ולא השתדכו, מבלי לקבל תחילה את אישור הרבי. כולם היו יראי שמים ומאמינים בני מאמינים. וראוי לציין שכמ- עט כולם היו מצויינים, בעלי מידות יפות, אוהבי שלום ואמת. האחוה והידידות היו סמל לעיירה. אם שמחה בעיירה אצל משפחה אחת — כל בני העיירה באים להשתתף בה, כי שמחת כולם היא. וכן במקרה של אבל — הופך אבל היחיד לאבל-רבים של כל בני המקום. הגויים של העי- רה והסביבה ידעו לכבד את שכניהם היהודים והיו אומרים כי היהודים של וויאזובקה לא ככל היהודים הם, אלא בחירי האומה המה, שכן ה"הו" שלהם הוא הן וה"לאו" שלהם הוא „לאו". ואמנם אנשי יושר ואמת היו כולם, נהנים ממצווה, מגרימת טובה לנולת ומכל דבר שבקדושה וב- חסידות. ועוד מדה טובה היתה נודעת לבני ויאזובקה והיא — מצוות הכנסת אורחים: על כל אורח לשבת היו מתחרים ממש בבית-המדרש. פעם בחדש היה מתקיים „יריד" בעיירה,

ס ב ר ו ב

רבה. הוא גם דאג לחינוך הילדים במקום. החיים בעיירה היו פשוטים ושקטים כל הימים. אין פרטים על גורלם של יהודי העיירה, אך כפי שמוסרים ניצולי הסביבה, הושמדו יהודי סברוב ע"י הגרמנים הנאצים יחד עם יהודי הע- יירות הסמוכות.

במרחק 25 ק"מ ממלין בסביבת יערות ובי- צות של פוליטיה הוואלינית שכנה העיירה סברוב, שמנתה כ-800 נפש יהודים. אנשים עמ- לים, מסוג „עמך" וחסידים היו יהודי העיירה. השושלת הצ'רנובילית שלטה במקום. על כסא הרבנות בעיירה ישב הרב ר' אהרן בר' שמואל קמינקר, שהיה מכובד על קהלתו והשפעתו היתה

ב ר ז י

הדלים לאורחים ומסתדרים במחסנים. מוסדות-ציבור מעטים היו בעיירה, בכל ענין כמעט היו פונים לקרמניץ הסמוכה. כך חיו להם יהודי ברזץ עד שעלתה עליהם יד הכורת של קלגסי היטלר והם נמחו מעל פני האדמה.

ג. יצחק

בתוך יער עתיק, במרחק שמונה ק"מ מהעיר קרמניץ, עמדה עיירה פעוטה בת 25 משפחות יהודיות, היא ברזץ. רוב יהודי העיירה עסקו בתפוקת זפת וטרפנטין משרשי העצים העקורים. בחדשי הקיץ היו באים בני קרמניץ לעיירה לנוח בצל עצי היער, והמקום היה מקבל צורה של קייטנה, ובני העיירה היו מפנים את בתיהם

ק מ נ י - ב ר ו ד

ההרג, כשנדע לרוצחים, כי החובש נמלט מידם. יצאו לבקש אותו. בקשו ולא מצאו. יצאו אל האלמנות והיתומים, שעסקו בקבורת החללים והתרו בהן, שאם לא יגלו את מקום-מחבואו של החובש, יהרגו גם אותם. בתו של החובש גילתה את מקום מחבואו של אביה. אבל החר בש הקדים והמית את עצמו בירה. הרוצחים התנקמו בגויתו. חתכו אותה איברים איברים (פרטי ההרג הנ"ל לוקטו ע"י א. ד. רוזנטל. עיין רשומות כרך ג').

כל הדברים האלה נראים תמוהים מאוד. כפי הנראה יש הרבה יותר מן האמת במה שמסופר בספרו של חזנוביץ (עמ' 45): במחצית הראשונה של חודש יולי 1919 פרצה לקמני-ברוד סיעה של אכרים מתקוממים ובראשם השטב-קפיטן רומניוק. הסיעה הזאת תפסה 250 יהודים בתור "ערבים" והחליטה להביא את כולם לרר-גטשוב (הסמוכה לקמני-ברוד) אל השטב של סיעות המתקוממים. משמר של שלושים אכר ליווה את ה"ערבים". בדרך הוציא מי-שהוא שמועה, כי "מפולוניה וברנובקה (גם הן עיירות סמוכות) עולים עלינו חמש מאות זידים". מיד התחיל המשמר לירות והרג את כל 250 היהודים. לפי המקורות על הפגיעות הקשות האלה ביהודי קמני-ברוד — אבד הרוב הגדול של יהודי העיירה, רק מעטים ניצלו ממות. הפורעים הרוצחים חגגו את נצחונם.

משנכבש החבל ע"י הצבא האדום ונקבע בו השלטון הסובייטי, החלו לחקור את מעשי הרוצחים, אך לא ידוע אם באו על ענשם. אז גם החלו להתרכז מחדש יהודים בעיירה ונכנסו לעבוד בבית-החרושת לכלים כבימים ההם, ש' לפני השחיתות.

תנאי הזמן והמקום גרמו שלא יגונבו ידיר עות משם וכך לא ידוע מה היו החיים בקמני-ברוד שבמטר החדש, שהוחלף מקץ 19 שנים בכיבוש הנאצי-גרמני ובו אבדו יהודי העיירה, כשאר יהודי ווהלין בגזרות תש"א—תש"ב.

ח. י. ו.

במרחק כ-30 ורסטאות מזוהייל שוכנת העיירה קמני-ברוד, שהיתה כמעט כולה יהודית (נרצ'ים רק מעטים גרו במקום). בעצם היה זה כפר אבל היה ענין בדבר שיחשב לעיירה. היא מנתה כ-150 משפחות יהודיות, ולהן רב, בית כנסת ומוסדות קהל. כמעט כל יהודי העיירה היו פועלים בבית-חרושת הגדול לכלי-חרסינה של זוסמן. גם הנוצרים שבמקום ובסביבה התפרנסו מבית-חרושת זה. הם היו מספקים לו אבנים, טיט, לבנים, והם שהיו מובילים את החרסינה לתחנה. כאנשי מעמד פועלים — נמשכו רבים מהם לתנועת ה"בונד". הנסיונות שנעשו לארגן אגודה ציונית במקום לא הצליחו. בית הרב המקומי היה פתוח לבני המקום, לאורחים ולעסקנים.

בימי מלחמת האזרחים והשתוללות ההייד-מקים באוקראינה, באחד מימי תמוז תרע"ט, באו לעיירה אנשים אחדים, לבושים בגדי-חיילים ומזוינים רובים, ואספו את האכרים לאספה חשאית. כפי הנראה הוחלט באותה אספה להרוג את יהודי המקום. אחרי האספה הזמינו האכרים את היהודים לאספה בבית החרושת, הודיעו להם, כי האספה תהיה במעמד ה"קומנדנט", הגר בביתו של אכר אחד, ומיד הקיפו את כל היהודים, שבאו לאספה, כארבע מאות איש, והוליכו אותם ליער הסמוך. שם חיכו אכרים אחרים, כולם מכיריהם ושכניהם של היהודים, מזוינים רובים וקרדומות. היהודים סודרו שורות שורות וההרג החל. אלה נהרגו בירה ואלה בקרדומות ונחתכו איברים איברים. אבות נהרגו לעיני בני-הם, בנים לעיני אבותיהם. יצויין שבשעה שה"אכרים הוליכו את היהודים ליער — נמצאו אחדים מבין היהודים שהבינו, כי כלתה אליהם הרעה, ואמרו להתנפל על האכרים ולהנצל מהם ביד חזקה. אבל הרבי, שגם הוא היה באותו מעמד, הניא אותם מעשות את הדבר הזה באמרו: הן כל האכרים הללו הם מכירינו ושכנינו ואי אפשר לשער, כי רעה הם חושבים עלינו. בעיירה היה חובש יהודי, ציוני שנעשה בונדאי, איש אהוב על הבריות, שלא בא אל האספה. למחר, אחרי

לובומל — לובמלא

בטולצ'ין בשנת 1648 בידי הקוזקים של חמיל, והעיר כמעט התרוקנה עד שעבר הפחד על שאר רית הפליטה של העיירה.

בית-כנסת עתיק עמד בתוך העיירה, כשריד מימים קדומים. מתי נבנה בנין זה לא ידוע אך כשעלתה העיירה באש בשנת 1729 — נשאר בנין בית הכנסת העתיק שלם במקומו, וכן לא נשרפו בית-ההיכל של הנוצרים וכנסית הקתולים. בשנת 1765 גרו בלובומל 1226 יהודים, בשנת 1847 היה מספרם 2130 נפש ובשנת 1897 עלה המספר ל-3297 (בתוך 4470 תושבים).

תחת השלטון הרוסי גדלה העיירה וצורפה למחוז קובל. יהודי המקום יסדו תלמוד-תורה והחזיקו חדרים לילדיהם. כמעט כל התושבים היהודים היו יראי-שמים ושומרי מסורת. הדור הצעיר בעיירה נמשך לציונות ובעיירה נתקיימו אגודה ציונית והחלוץ. אך גורל יהודי לובומל נחרץ ע"י הכובשים הנאצים — הם הובלו כצאן לטבח והוצאו להורג. אין יותר קהילת לובומל העתיקה!

מ. י. וו.

קהילה עתיקה בוהלין בגליל בלז'חלם, הידר עה מתקופת פעולות ועד ארבע ארצות. ראשיה ושליחיה לקחו חלק פעיל בעניני הכלל של ד' ארצות, וכפי הנראה היתה להם השפעה לא מעטה. בין רבניה בימים הרחוקים היה ר' שמעון, חתנו של מהרש"ל (מזרע ר' דוד אורבך) ואי-שים גדולים אחרים.

מניחים שבמאה השש עשרה סבלו היהודים מחוסר בטחון בלובומל ובסביבתה, כי בשנת 1557 החליטה הקהילה המקומית לאסור על יהודים לקנות נכסים (בתים) מלא-יהודים בתוך חומת (או גבולות) העיר, כדי שנכרים יסיפו להיות בעלי רכוש בתוך ישוב יהודי וע"י כך לא תפולנה דליקות בתוך העיר; הנכרים ידאגו לרכושם, וממילא לא יגיעו לאסונות של שרפות. ומעניין שלאחר 19 שנים חזרו ואישרו מחדש את אותה ההחלטה. נראה שראו צורך בכך, והחלטה נשארה בתקפה עד שנת 1600.

בגזרות ת"ח—ת"ט עלה חמיל וחילותיו על לובומל, רבים מבניה נשחטו על קידוש השם. הצדיק של לובומל, ר' משה בן שמואל, נהרג

טומשגרוד — סחוב

כי היא היתה מוקפת יערות עתיקים. היתה טומשגרוד—סחוב קהילה קטנה חסידית והחיים היהודים דפקו בה בקצב, כבעיירה גדולה. במקום היה רב, שוחט, בית-כנסת ומורי. שבאו מן החוץ להרביץ תורה. יהודי העיירה היו מכניסי-אורחים וטובי-לב. רצה הגורל ויהודי העיירה הושמדו יחד עם שאר היהודים בסביבה ע"י הגרמנים-הנאצים. עדה אחת

טומשגרוד הוא שם תחנת-רכבת בקו סרני—קיוב ושם זה צורף לעיירה המרוחקת 7—8 קילור-מטרים ממנה, שהיתה ידועה לפניו בשם סחוב. בחלוקה של גליל ווהלין בין רוסיה ופולין בשנת 1920 נמצאה העיירה קרובה לגבול הרוסי-פולני. האיכרים שבעיירה ובסביבתה עסקו בגידול בהמות וחזירים בשביל הספקת בשר לכרכים, והיהודים היו הסוחרים והמתווכים ביניהם ובין השווקים. גם סחר היערות היה מפותח בעיירה,

רוגצ'וב

הרוב חי חיי לחץ. אמידים כמעט שלא היו כלל בעיירה. מלבד המסחר הזעיר חיו אנשי העיירה מיגיע כפים והפרנסה לא היתה בטוחה. ע"פ מפקדים רשמיים נראה שבשנת 1847 היו בעיירה 404 יהודים וב-1897 עלה מספרם ל-1303 נפש (בתוך 1381 תושבים). אחרי המה-פכה הרוסית גדל מספר התושבים בעיירה באופן ניכר ואילו היהודים ירדו.

בצד החסידות נראו בעיירה ניצני ההשכלה. הנוער ספג מרעיונות התקופה, שאף ללימודים וממנו יצאו ללמוד בגמנסיות בוויהיל, ז'יטומיר ועוד. לפני כחמשים שנה התישב בעיירה הד"ר טורגוביץ, איש חכם ומשכיל שעמד בשורות

רוגצ'וב היתה עיירה יהודית זעירה בקרבת קמני-ברוד וברנובקה, במחוז זווייהיל. מראה העיירה כרוב עיירות ווהלין. במרכזו ככר שבה רוכזו כל החנויות וממנה יצאו כורעות שני רחובות ובצדיהם סימטאות. בקצוות העיירה התגוררו האוקראינים שהקיפו את היהודים.

יהודי רוגצ'וב, רובם ככולם היו חסידי טריסק ומקרוב. את המגידות בעיירה קיבלה השושלת המקרובית. עד שנות השמונים למאה שחלפה היה בעיירה בית כנסת אחד לכל הישוב, אבל אחרי זה פרשו החסידים ובנו קלויזים מקרובי לחוד וטריסקי לחוד. מצבם החמרי של יהודי רוגצ'וב היה רע,

פתחו העניגים בעיירה הזעירה הזו, עיר מולדתו של הסופר משה קליינמן.

רוג'צ'וב טעמה מכוס התרעלה של מלחמת האזרחים באוקראינה עד שנקבע בה השלטון הסובייטי בשנות 20—1919. על קצה המר של העיירה מהכיבוש הנאצי גרמני לא הגיעו פרטים. יצא (צ'רנוביל) לסיימון א. אגדה פורח פיליז'ה מיט.

פיהחה זכס חרש שיח האטש סיידט
 פיהחה זכס חרש שיח האטש סיידט
 פיהחה זכס חרש שיח האטש סיידט

צרות אינן ידועות. בבוליה התקיים דפוס עברי, מהראשונים בוהלין. בין השאר נדפסו בו: "ספר מובח הזהב" לר' שלמה בר' מרדכי (ש"ס"ב), "חידושי הלכות" של המהרש"א ואח'.

בראשית המאה הנוכחית ישב בעיירה צדיק בשם ר' יוסף דוד, שהיה איש מתקדם ונתן חינוך מודרני לבתו, בהזמינו בשבילה מורה עברי מליטא — את פייביל גולדנברג, שנשאר בבוליה ועסק בהוראה. חניכיו הצטיינו ורבים מהם יצאו ללמוד אח"כ בערים ומהם גם עלו לארץ-ישראל. בוליה היא עירו של הסבא משפולה, וגאוותם של זקני העיירה על כך.

לפי ידיעות מקוטעות מניצולי קונסטנטיין ישן נחרבה בוליה בידי הצוררים הגרמנים ובניה היהודים הוצאו להורג.

מ. ג. 11.

הושץ' (גושצ'ה)

לשבת על כסא הרבנות הרב יוסף למדין. בידעה שפורסמה ב"המליץ" (מס. 1) מיום 2.1.1889 ע"י לייבוש הלר נראה שהישוב היה אז קטן בעיירה ומחלוקת שררה תמיד בין חסידי ר' שמואלקה מברזנה ובין חסידיו של ר' חיימקה מברזנה. הגיעו הדברים לידי כך שחסידי ר"ח הלשינו לפני נציג הממשלה בעיירה על ר"ש שכאילו פקד על חסידיו לא לענות אמן על "הנותן תשועה" ור"ש נאסר והובל לרוכנה. אולם במרוצת השנים נעלמה הקנאות, ובשנת 1918/9 התארגנה בעיירה קהילה דימוקרטית. כן הוקמה אגודה ציונית, נוסד בית-ספר עברי והתנהלו חיים ציבוריים מאורגנים.

בשנת 1847 היו בעיירה 338 יהודים, ולאחר 50 שנה — בשנת 1897 — הגיע מספרם ל-884. ב-1920 העריכו את מספר היהודים כ-1200 נפש. לפי ידיעות מווהלין הושמדו יהודי הושץ' ע"י הגרמנים בשנת 1942. פרטים לא הגיעו.

מ. ג. 11.

הציונים ופעל ביניהם למען הכלל ולטובת חיבת ציון. באחרונה החליף את עורו ונספח לבונדאים. עוד לפני מלחמת העולם הראשונה היתה תנועה של התקדמות בקרב העובדים בבית-החרושת לגביש של זוסמן. כוחות צעירים מתקדמים פעלו שם והשפעתם על הנוער בחוגצ'וב לא היתה מעטה. כן נשבה מהרודניציה רוח לאומית, שהתגשה בחוגי הנוער של העיירה, וכך התחיל זרם המהפכה. סגור פיהחה פוסק חרש שיח האטש סיידט.

בוליה היתה עיירה עתיקת יומין במחוז קוני סטנטיין-ישן. בשנת 1795 צורפה לחבל פודוליה והוכרזה כעיר, ומקץ שנתים — ב-1797 — הוחזרה לוהלין. אותה תקופה נמצאו בבוליה 1225 יהודים. מסיבות שונות לא התפתחה העיירה, וב-1847 מיפקד התושבים ברוסיה בשנת 1847 נמצא שהיו בה אז 924 יהודים. לפי המפקד של 1897 — ירד מספרם עד כדי רק 820 נפש יהודים, בתוך אוכלוסיה כללית של 3332 תושבים.

דורות רבים ישבו יהודי בוליה במקומם וחיו בשלום עם שכניהם ועם בעלי האחוזה של העיירה, אך באמצע המאה ה-19 בא, כנראה, מפנה, כפי שאפשר לשפוט מפנייתם של יהודי בוליה למיניסטר לפני הרוסי בשנת 1852 בענין נגידות בעלי האחוזה לדיחובסקי, בהוכיחם שהיהו דים גרים בבוליה מימים קדומים ובעלי האחוזה התייחסו תמיד אליהם יפה, ובקשו הגנה. התר

על אם הדרך מקורץ לזווייהיל שכנה העיירה הושץ' שנמנתה לפנים על מחוז אוסטראה, ובמאה הנוכחית — על מחוז זווייהיל. עם כריתת השלום בין רוסיה ופולניה בשנת 1920 נעשתה עיירת-ספר. מהושץ' עד הגבול הרוסי-פולני היה כ-10 ק"מ, ועד קורץ כ-30 ק"מ.

עיירת-מסחר היתה הושץ' וכמרכז לה שימשה העיר רובנה מזה וזווייהיל מזה (לפני חלוקת חבל ווהלין). בימי השלטון הפולני התרחבה והתפתחה באופן ניכר.

יהודי הושץ' היו חסידים ויראי-שמים. וביניהם היו אנשים מתקדמים. בשנת 1889 עזב הרב ר' מיכל את מקומו בעיירה ועבר לכהן בסלבוטה. אז הוזמן לכהן בתור רב העיירה ר' שמואל שפירא, ולקיומו נמסרה לו מכירת השמרים והנרות, כדרך הימים ההם. אולם נמצאו יהודים שהתחרו במסחר זה ואף הוציאו דבה על הרב וגרמו לו צער רב. לא-חר שנים מספר נפטר הרב ועל מקומו נקרא

ר ט נ ה

ב־1920 העריכו את מספר היהודים ב־2500 נפש. עיירה חסידית היתה רטנה, אך הנוער שלה, שספג תרבות, נמשך ל"תנועות". נתקיימו בעיירה אגודת "החלוץ" וארגוני כל הזרמים הציונים.

רטנה היתה עיר בגליל חלם בתקופת השלטון הפולני הקדום. לפי מקורות היסטוריים קלטה רטנה את היהודים והקראים שגורשו בשנת 1465 מליטא. הם הוחזקו בה עד 1503 ואז תזרו

ועד "החלוץ הכלל-ציוני" ברטנה בשנת 1935

הנוער נתחנך בבית הספר העברי והרוח הלא־רמית כבשה את הלבבות. והנה ירד אסון על בית־ישראל וקהילת רטנה העתיקה נמחקה בידי הצוררים הגרמנים בגזרות תש"א—ב.
(סוף יבוא)

ח. י. ו.

לליטא. בשלטון הרוסי ואח"כ הפולני (האחרון) היתה רטנה עיירה במחוז קובל. מתוך רשימות מחוז רטנה נמצאו בעיר בשנת 1565 רק 12 בעלי־בתים יהודים (מלבד אחרים). ב־1765 היו בה 210 יהודים. ב־1847 — 1063 יהודים ובשנת 1897 — 2219.

לוהין (לוגיני)

טורית משנת 1721. בשלטון הרוסי היתה לוהין עיירה ובה מוסדות "קהל" לחסד וצדקה. בת־קופה האחרונה מנתה לוהין כ־1000 יהודים, שרובם התפרנסו ממסחר זעיר וחיו להם חיים דלים עד שפלשו הגרמנים והביאו עליהם כליה.
ח. י. ו.

במאה השש עשרה היתה לוהין ישוב בחבל קיוב. אין ידיעות על היהודים בלוהין מהתקופה הרחוקה היא, אך מגזרות ת"ח—ת"ט מתברר שיהודים רבים ברחו מלוהין בשנת 1648, כדי להציל את נפשם מהתנפלויות הקוזקים של חמיל. על יהודי לוהין וחיהם נשתמרה תעודה היסטורית.

סמיגה

מכובדות ע"י התושבים הלא־יהודים. מהמשפחות הידועות בסמיגה היו קלינגר ושפירא. גורל המשפחות האלו היה כגורל קרמניץ היהודית והסביבה בהשמדת הנאצים את היהודים.

י. ג.

זהו שם תחנת הרכבת שבין קרמניץ וקמניצה. בסמיגה עמדה מנסרה גדולה ודרך התחנה נש"לחו עצים מיערות הסביבה, ופקידים ופועלים לרוב עבדו במקום. כ־15 משפחות יהודיות גרו בסמיגה שנים רבות, שאף הן ינקו במידה מסר־ימת את קיומן מעסקי היערות ומהמנסרה, והיו

טורצ'ין

מרעיונות התקופה, ומשנכנס הצבא האדום לעיר-
 רה הצטרפו כמה מהם לתנועה הקומוניסטית. עם
 אלה היה רובינשטיין, בן העיירה, שהיה בעל
 השפעה במקום. אך יצויין שהרעיון הציוני הכה
 שורש בעיירה זו, כפי שמוסרים השליחים של
 הקרנות שבקרו במקום.

וקהילה עתיקה זו, אף היא בנופלים בין קהי-
 לות ישראל שהושמדו ע"י הצוררים הנאצים.

מ. י. וו.

עתיקה היא טורצ'ין בין קהילות ווהלין.
 מקומה כ-40 ק"מ מלוצק. העיירה נזכרת
 ב"פינקס ועד ארבע ארצות" ברשימת תשבון
 ההוצאות לשנת 1726, כשאושרה הנחה ליהודי
 טורצ'ין בסך 400 ז' ממס-הגולגולת. בשנת 1765
 היו בה 640 יהודים. לפי המפקד של 1847 גרו
 בה 1748 יהודים ובספירת האוכלוסיה ב-1897
 הגיע מספרם ל-2629.

בשלטון הרוסי נמנתה טורצ'ין על מחוז לוצק.
 בדור האחרון התבלט בעיירה נוער ער שספג

פריצק

ארגוני נוער ציונים, קם החלוץ, התנהלו מגביות
 לטובת קרן קימת לישראל וקרן היסוד ועוד.

מספר היהודים בעיירה: לפי בדיקת התוש-
 בים משנת 1847 — היו 1100 יהודים, ולפי ספי-
 רה ב-1897 — הגיע מספרם ל-1316 נפש. בימי
 השלטון הפולני האחרון הגיע מספרם ל-1500,
 אף שרבים עזבו את העיירה.

והנה עלה הכובש הגרמני ב-1941 ועקר את
 יהודי פריצק. תמה קהילת פריצק!

מ. י. וו.

העיירה פריצק היתה אחת העיירות העתי-
 קות בגליל ווהלין. אחרי חלוקת פולין, כשנשארה
 בגבול רוסיה הצארית, סופחה למחוז לודמיר.
 קהילת פריצק היתה מפורסמת, רבנים ולמדנים
 גדולים ישבו בה לפני. במאה הי"ח התקיים
 בעיירה בית דפוס עברי, מהדפוסים הראשונים
 שהוקמו בוהלין, ובו נדפסו, בעיקר, ספרי קודש.
 הרוח החסידית שלטה בפריצק מדורות, אך
 בתקופה האחרונה הורגשה התעוררות לאומית
 ניכרת בעיירה. נוסד בית-ספר עברי, התארגנו

וורבה (ויזבה)

לבטח בעיירתם. וגם פרנסתם היתה בשפע.
 במקרים שנפל סכסוך בין היהודים ושכניהם,
 הסתדר הענין חיש מהר. וע"פ ההסכם משנת
 1711 נקבעו יחסים תקינים ביניהם.

לפי מקורות רשמיים חיו בעיירה בשנת
 1765—142 יהודים ובכפרים הסמוכים עד 39.
 אך בשנת 1790 ירד מספרם ל-42 בלבד. במאה
 האחרונה נוספו יהודים בעיירה, ולפני הכיבוש
 הנאצי היו שם כ-700 נפש. משעברה לשלטון
 רוסיה הועברה למחוז לודמיר ומשנת 1920 שוב
 שלטו בה הפולנים והעיירה גדלה והתפתחה עד
 כיבוש הגרמנים. ידם הטמאה של הגרמנים הנא-
 צים השמידה את כל יהודי העיירה וקהילת וורבה
 נחרבה.

מ. י. וו.

היתה זו עיירה עתיקה בוהלין, שנוסדה ע"י
 הדוכס סנגושקו ונמסרה למלכה בונה. בתקופת
 השלטון הפולני הקדום — במחוז קרמניץ, וקיבלה
 זכויות מיוחדות בשנת 1517. ע"פ זכיון מיוחד
 של המלכה בונה והצו שהוציאה למטרה זו,
 שנתאשר ע"י המלך זיגמונט אויגוסט בשנת
 1547, נקראו היהודים להתישב בה והם היו בין
 בונייה. יהודי העיירה היו מכניסים את מסיהם
 ככל ה"משצ'נים" ונהנו מזכויות מעמד זה, כנהוג
 בימים ההם. בעריכת בחירות למשרת ראש העיר
 (בורגמיסטר) נוכחו 2 יהודים, נציגי הקהל המקומי.
 במאה הי"ז הענקו לעיירה ע"י מושלה של
 קובל כריסטופור אופלינסקי זכויות עיר, שנת-
 אשרו ב-1649 ע"י המלך הפולני ולדיסלב ה-IV,
 וליהודים היו בימים ההם כל הזכויות וישבו

וילסקאיה

לה הנחות מסויימות. המושבה נוסדה בשנת
 1848 על שטח 44 דיסאיטנות. מספר היהודים
 במושבה היה 176 ובראשית המאה הנוכחית
 כ-250, בערך. מוציאה יצאם וכו' מ. י. וו.

וילסקאיה היתה מושבה חקלאית של יהודים
 במחוז ז'יטומיר (ב"וולוסט" פולינסק), היא אחת
 המושבות בוהלין שהוקמו בעזרת השלטון הרוסי
 בשביל העברת יהודים לעבודת אדמה, והוענקו

ווישניבץ

זייגר (כעת בארץ), משה שאג ואח'. בשנת 1765 גרו בעיירה 501 יהודים ובכפרים הסמוכים לה — עוד 163 יהודים. תחת השלטון הרוסי גדל הישוב היהודי בה ובמפקד משנת 1847 נמצאו בווישניבץ 3178 יהודים, אך מקץ 50 שנה, היינו ב־1897, ירד מספר היהודים ל־2980, ובשנים האחרונות מנו בה כ־3300 נפש. אחרי הכיבוש הנאצי ביקר חייל יהודי בווישניבץ ולדבריו עומדת העיירה בחורבנה, אין בה אף נפש יהודית. הגויים אמרו לו: כל הזיידים נרצחו. אך נודע לו כי מספר צעירים הלכו עם הצבא האדום לרוסיה ואחדים נמלטו מגיא ההריגה. כמה מהם במחנות ואחדים עלו ארצה. זהו סופה המר של קהילת ווישניבץ העתיקה.

מ. י. וו.

ווישניבץ נמנית על הקהילות העתיקות של זוהלין, בתקופת פולניה הקדומה, במחוז קרמניץ. היא שוכנת במרחק 23 ק"מ מקרמניץ בדרך לולוצ'יסק. לפי מקורות היסטוריים החריבו הטטרים את העיירה, בחזרם מברסטצ'קו, ושחטו את כל יהודי העיירה ואת בתיהם הרסו. על חורבות העיירה החלו לבנות אחרי תקופת שנים עיר חדשה, בה התישבו שוב יהודים והחלו לרקום מסכת חיים: הוקמה קהילה עם מוסדות, כדרך כל קהילות ישראל בימים ההם.

רוחה של קרמניץ המשכילית חדר גם לווישניבץ, וכמה מבניה נמשכו לכרכים ואף מעבר לים, למדו ועשו חיל. בעיירה התארגנה אגודה ציונית וקם „החלוץ“, ולאחרונה התקיים גם בית־ספר עברי, ורעיון העליה לא"י כבש את הלבבות. מעסקני העיירה יזכרו: משה שפיגלמן, מרדכי

קוזמין

אינים ערכה שוד בבתי היהודים ובחנויותיהם. פחד נפל על היהודים והם ברחו מהעיירה כדי להציל את נפשם. כמה הוכו ונפגעו. מתוך הטלגרמה של קהילת קונסטנטינישן למיניסטר היהודים בממשלה האוקראינית בקיוב מיום 9.7.1918 נראה שבשעת ההתנפלות השוד נלקחו עשרים יהודים והובלו מן העיירה וגורלם לא ידוע.

לא כל היהודים חזרו לגור בקוזמין, ומאז החלה ירידתה.

מ. י. וו.

עיירה במחוז קונסטנטינישן, שינקה מעיר המחוז שלה. שנים רבות חיו להם יהודי העיירה בשקט חיים צנועים ע"פ מסורת אבות. פרנסתם היתה על מסחר זעיר ועל מלאכות, כדרך יהודי העיירות בוהלין.

בשנת 1847 גרו בעיירה 641 יהודים ולפי המפקד הממשלתי משנת 1897 נמצאו בה 830 בתוך מספר כולל של 3368 תושבים. ביום 7 ביולי 1918 יצא הזעם על יהודי קוזמין: היה זה בראשית מלחמת האזרחים באוקראינה. פלוגת המיליציה הרזרבית של האוקר-

סוויניוכי

כיום לחפש „תכלית“ ורבים עזבו את העיירה. לפי מפקדים היו בסוויניוכי בשנת 1847—444 יהודים, ובשנת 1897 הגיע מספרם ל־629 נפש (בתוך 1780 תושבים). פרטים מהכיבוש הנאצי לא הגיעו מסוויניוכי, אך ידוע שגורל יהודיה היה כגורל שאר קהילות ווהלין. מ. י. וו.

בצדי דרכים, במחוז לודמיר, עמדה עיירה קטנה — סוויניוכי, ששמה לא נודע ברבים. הושביה היו שני שלישים אוקראינים ושליש יהודים. היתה זו קהילה ווהלינית זעירה שחיתה את חייה לפי מושגי הדור שחלף, חיים דלים ופשוטים. בדור האחרון שאף הנוער לצאת לכר-

קטרבורג

כ־150 משפחות (לערך 800 נפש). שלא כבעיירות אחרות עמדו בתי היהודים בין בתי הגויים והיחסים ביניהם היו תקינים. מסיפורי ניצולים מתברר שבכיבוש הנאצי־גרמני הושמדו גם יהודי קטרבורג

מ. י. וו.

מהלך 15 ק"מ מקרמניץ על הדרך ללנוביץ, עמדה העיירה הזעירה קטרבורג. הקשר אתה היה בעגלות.

מספר היהודים בעיירה (לפי ברוקהאוז־עפ־רון) בשנת 1847 היה 1465 נפש, ובשנת 1897 — רק 693 נפש, לפני הכיבוש הנאצי מנו בעיירה

ציון לנעדרים

ברסטצ'קה שנים רבות. והתנהג באדיקות חמורה. הבת, לייצה, נישאה לאברהם בן ברוך וייץ בעיירה בורמל, שם הכירה את ה"השכלה" שתפסה כבר את מיטב הבתים בעיירה זו ובתוכם בית האחים אברהם וחייקל וייץ. השכלה ממוזגת מסורת וספוגה מרוחה של חֵבֶת-ציון. בבית זה גדלו בניהם של אברהם ורייצי וייץ, והגדולים בהם, מרים ויוף, משעמדו על דעתם, קמו ועלו ארצה בתקופת העליה השנייה, בשנת תרס"ח, כחלוצי המשפחה כולה, אולם לא נסתייע הדבר בידיו של אברהם, שמת בימי המלחמה העולמית הראשונה, ורק האם עם שתי בנות עלו ארצה בעליה השלישית. תחילה התישבה בירושלים, וכעבור זמן לא רב, עברה לגור בבן-שמן בבית בנה ונתנה ידה לפיתוח המשק החקלאי. למרות היותה כבת ג'ון הסתגלה מהר להווי החיים, שינתה שמה לרות הסתגלה לשפה, והיתה מאושרת שיכלה לדבר עם נכדיה וניניה בשפתם הם, שראתה כשפתה היא.

נפטרה בבן-שמן ב"ח אייר תש"י בשנתה השמר
נים.

חיים יוסף ספקטור, יליד העיירה טשודנוב, מעסקני התרבות של ווהלין. ערך בנעוריו היה לוחם לעברית ולרעיון התחיה בעיירתו ואח"כ בברדיטשוב התפרסם בחוגים הציוניים. משנת 1911 גר ברובנה היה ממיסדי אגודת חובבי-שפת-עבר ומחברי הועד הציוני בעיר. משך זמן רב שימש כמורה-מתנדב לשיעורי-הערב למבוגרים לעברית. היה מעוזריו של ש. אנסקי באספו חומר היסטורי ופולקלור בוהלין.

את ספקטור הכירו ברובנה כחבר נוח לבריות ואידיאליסטן, ובהיותו ספוג מסירות לתרבות העברית היטה שכם, בתקופת השלטון הפולני האחרון, לבי-סוס מוסדות התרבות ברובנה. הוא נבחר לוועד ההורים של בית-הספר "תרבות" ואח"כ לוועדת הבקורת של הגימנסיה "תרבות" ברובנה ולמוסדות-ציבור אחרים, שלכולם שרת באהבה ומסירות.

את בניו חניך ברוח לאומית-עברית וחלם לעלות ארצה, להיות עם המגשימים, אך לא זכה. בגזירות תש"א-ב נפל עם בני משפחתו ברובנה.

דב גרינס, איש אוסטראה, בה נולד (1916) ובה פעל כחבר התנועה הציונית. את חינוכו הציוני קיבל מאחיו הבכור מיכל גרינס (כעת בארגנטינה). ששי מש בשעתו כמזכיר ההסתדרות הציונית באוסטראה ויצק מים על ידי מעצבי התנועה הציונית בעיר.

בשנת 1911, לפני שהעיר עמדה ליפול לידי הגר-מנים, עזב את ביתו והוריו וברח עם הצבא הרוסי. אחרי המלחמה נדד לגרמניה בתקוה למצוא את מישהו ממשפחתו, אך לאסונו נודע לו שם שהוריו, אחותו, גיסו עם שני ילדיהם כבר היו בין הקדושים באוסטראה. הוא מסרב להיענות להזמנת אחיו באר-גנטינה לבוא אליו, בשאפו לארץ, משאת-נפשו.

אולם בדעתו מה הארץ הזאת דורשת ממנו בעת ההיא, נסע למינכן וקיבל הכשרה צבאית וב-15 באר-גוסט 1948 הגיע ארצה ותלמדו בידו ולאשרו לא

רות (רייזה) וייץ, נולדה בברסטצ'קה לאביה ישעיה קליבנר, בנו של יוסף חיים, הרב בדובנא, שהיה ידוע כתורני גדול וגם חיבר ספר פירושים על התלמוד בשם "כתם פז". שני בניו, ישעיה ולייב, היו מוסמכים לרבנות, והצעיר, לייב, גם שימש ככהונה זו בעיירה

היה קץ. הצטרף מיד לצ. ה. ל. ונשלח לחזית הנגב. בקרב על עירקאל-מנשיה מת מות גבורים ביום י"ג תשרי תש"ט (16.10.1948).

כל השנים. היה פעיל בעירו בין הציונים החלוצים. חבר מסור ואיש-חברה היה ובשנים הראשונות לחייו בארץ היה ביתו משמש מרכז להתכנסות בני-עירו ומכרים שונים בכל מיני הזדמנויות. יום-טוב נפטר אחרי ניתוח ביום ט"ו אייר תש"י — 2 במאי 1950 בת"א ונקבר בבית-העלמין בנחלת-יצחק.

מיכאל בן משה גולדנברג, יליד פולונאיה, היה בן למשפחה ציונית בעיירה וירש מאביו העסקן תכר גות לציבוריות. עלה ארצה בגיל 20 בשנת 1921. פנה לחיי עבודה ועבר לשרת בקרן היסוד בירושלים. בשעת ההפצה הקטלנית בשנת 1947 בבניני הסוכנות בירושלים נפגע ומת בשנת 47 לחייו.

פסח יונאי — גולובוביץ, מיוצאי רוקיטנה שבפר ליסיה הוהלינית. עבר שבעה מדורי גהינום של הנאצים וטעם מתלאות ההעפלה. התגורר קודם באר דיסה והשתתף שם בתנועה הציונית ובהגנה היהודית. עמד בראש פלוגת פרטיזנים ויצא עם מתנדבים למלחמה בכנופיות האוקראיניות. ארגן ועד פרטיזנים לעניני עליה והיה ראש הועד באניה „אנצו סירני". מת מיתה טרגית בנתניה.

ישעיהו רובינשטיין, איש מז'יריטש ליד קוריץ. היה ציוני מסור ועסקן פעיל. בגורלו נפל להיות חבר ביודן-ראט ובתפקידו הציל יהודים רבים מהש-מדה. אך הוא בעצמו הלך אל הבורות. בן 40 היה בנפלו.

משה ליטבק, נולד ביום 1 בספטמבר 1911 בקוסטופול, שם בילה את שנות ילדותו. בהיותו נער היה פעיל בקן השומר-הצעיר בעירו והתבלט בין חבריו. עלה ארצה בשנת 1933 מלא התלהבות ציונית ונצמד לחיי עבודה. הוא מצא את מקומו בקבוץ נגבה והשתור מהר במערכת החיים. חבר טוב משה היה לכל יודעיו, עליו מטבעו ודרוך ומוכן לכל למען העם והארץ. משה היה מסור לקבוצו ולחברים עד יומו האחרון. משהגיעו ימי המצור במלחמת השחרור השתתף בפעולות רבות בעזות ובטחון. והנה כשיצא פעם לחפש חבר צעיר שנעדר בפעולה — לא חזר. הוא נפל בכדורי האויב. קופחו חיים צעירים שהיו קודש ליצירה בשדות המולדת.

יצחק שוחט, בנו של דוב (בר) שוחט מקוסטופול, הובא ארצה בעודנו ילד רך. כאן התחנך אצל דודתו שקליאר בירושלים. היה נער אמיץ, מחונך ומלא חדות חיים ושאיפות לאומיות. עם פרוץ מלחמת השחרור התגייס, והיה חייל צ. ה. ל. מספר 79397. לקח חלק בכמה פעולות קרב ונפל על משמרתו בח' סיון תש"ח ונקבר בבית-העלמין בנחלת-יצחק.

יום-טוב בן מנדיל ביבר, יליד קוסטופול, מראשוני העליה השלישית, בשנת 1922. גר ועבד בתל-אביב

בארגונים

ארגון שומסק, המסונף לארגון יוצאי ווהלין בישראל מקיף את בני שומסק בארץ כ-600 איש. פעל בהושטת עזרה לניצולים, שרובם כבר הגיעו ארצה. הקים קופה לגמילות-חסדים, עומד בקשרים עם ארגון בני שומסק באמריקה, עורך אזכרה ב"יום השנה" לקדושי שומסק ומתכוון לפרסם ספר זכרון לקהילת שומסק שהושמדה.

ארגון אוסטררה, קונפת הארגון סייעה לעולים בני אוסטררה שפנו אליה. הועד היה פעיל בארגון הכללי של יוצאי ווהלין בישראל.

ביבליוגרפיה

יובילטאום-אויסגאבע" — הוצאת-יובל 1949 — 1924, לרגל חגיגת יובל ה-25 לקיומו של ארגון יוצאי אוסטררה בארגנטינה, בואנוס-אירס 1950, 102 עמ'. ועדת המערכת: צבי דישל, מיכל גרינס, אברהם שלאין וברל קסטלבוים.

בקובץ באו מאמרים רבי תוכן וממצים: א) מטרר תיו ושאיפותיו של הארגון, ב) סיכום פעולותיו בשטח העזרה, ג) זכרונות מאוסטררה העיר, ד) חורבן יהדות אוסטררה, ה) שארית הפליטה, ו) התווית קוי פעולה לעתיד.

הקובץ יצא בהידור רב ובו ציורים ותמונות לרוב. קדם לקובץ זה „אלמנך", שהופיע בשנת 1945. מוקדש ליובל ה-20 של הארגון בעריכתו של מיכל גרינס.

„מיין שטעטל קוסטופול" — למאיר גרינשפן, נוי-אולם, ביארן 1947, ליום-הזכרון ה-5, י"ב אלול תש"ז, XVIII+38 עמ'.

פואמה אמנותית המגוללת בכשרון את פרשת החורבן של קוסטופול על אכזריותם וזוועות הנאצים. לפני הפואמה מבוא דוקומנטרי על השמדת היהודית בסביבת קוסטופול, מלווה תאריכים ושמות, מספרים ופרטים הראויים לציון.

ארגון יוצאי ווהלין מברך בשנה טובה את מדינת ישראל, בית-ישראל וכל יוצאי ווהלין

„שוק חקלאי“

חברה לשווק ואספקה חקלאית בע"מ

רח' וולפסון 43, ת. ד. 2018, טל. 2307, תל-אביב

המחלקות:

- א. לשווק תוצרת חקלאית מהמשק העברי.
- ב. להספקה ללול ורפת.
- ג. לזרעים, חימיקליים, חמרים להגנת הצומח, ומל-חמה במזיקים.
- ד. מחלקה טכנית (1) צנורות השקאה חמרי אינסטלציה, כלי עבודה לצנורות „רידג“ ופחים אלומיניום.
- (2) מכונות זריעה זיבול וקילטור, וכלי גן שונים.
- (3) ציוד לול סוללות ברודרים, ובאי כח היחידים בישראל למדגרות חשמל מבית חרשת „הימדייר“ אשר הראו את יעילותם בארץ.
- ה. לכוורנות: כוורות מסגרות מכונות רדיה מסכות מדפים, קמח „סויאה“ וכל הציוד לגידול דבורים.

הלואה וחסכון חיפה

אגודה הדדית בע"מ

ת. ד. 250 טלפ. 42—4641

המרכז: רח' יפו בית האגודה.

סניף בהדר-הכרמל: רח' הרצל בית הקרנות

טלפון 4641.

סוכנות: קרית מוצקין רח' רגס 19.

קופת מלוה וחסכון שתופית של העובדים בתל-אביב בע"מ

רחוב לילינבלום 50, פנת רחוב אלנבי 126

טלפון 2907—3037 ת. ד. 997

סניפים: חולון, רמלה, לוד, באר-שבע, מגדל-גד

„לודזיה“

חברה לטקסטילים בע"מ

תל-אביב חולון
טלפון 3639 טלפון 80817

גרבים,

טריקו,

לבני משי

בגדי תינוקות

המשביר המרכזי

חברה קואופרטיבית להספקה של העובדים העברים בישראל

הספק הראשי

של המשקים הקואופרטיביים

בעיר ובכפר

תל-אביב, חיפה, ירושלים והמושבות

מאת ארכיון ווהלין

ועדת הארכיון מבקשת מכל איש — בארץ ובחורל — לאסוף ולהמציא לה כל חומר שיש לו שייכות לוהלין היהודית, קורותיה, מאורעותיה, חיי קהילתה, אישיה, מוסדותיה וכו'. הארכיון מאסף ומעונין בכל מיני תעודות, מיסמכים, ציורים, ספרים, עתונים, כרוזים, מודעות, פרטיכלים, צילומים, זכרונות, סיפורים, אגדות וכד'.

בני ווהלין בעולם! סייעו להנצחת יהדות ווהלין ושלחו את החומר למערכת „ילקוט ווהלין“ או:
ב. צ. ברזלי תל-אביב, רח' יהודה הלוי 73
אריה אבטיחי, תל-אביב, רח' נחמני 19
ח. ב. אילון, תל-אביב, רח' ברוכוב 32.
נמסר לדפוס ובקרוב יופיע הקובץ על ברדיטשוב

תוצרת „תנובה“

מצטיינת באיכותה

סולל בונה

מרכז קבלני

של הסתדרות העובדים

חיפה, רח' הנמל 63, ת. ד. 363.

טלפ. 14—4311

תל-אביב, רח' אלנבי 111, טלפון 6031

ירושלים, רח' בן-יהודה 1, טלפון 4286

ביצור בע"מ

ההון הרשום — 1.000.000 ל"י

ההון המשולם ורזרבות — 446.442 ל"י

תל-אביב, רח' אחד העם 28

ת. ד. 1687 טל. 78—4577

ציון חברה לביטוח כללי בע"מ

כל סוגי ביטוח

המשרד הראשי: תל-אביב, רח' אלנבי 120

ת. ד. 1425, טלפ. 3—4671

ועדת הארכיון של ווהלין. המערכת תל-אביב, רחוב דפוס קואופרטיבי „אחדות“ בע"מ, תל-אביב.

ארגון יוצאי ווהלין בא"י (אגודה רשומה), תל-אביב. נחמני 19, א. אבטיחי.